

2010

ROČNÍK 1

ČÍSLO 1

Logos Polytechnikos

V Š P

J

Vysoká škola
polytechnická
Jihlava

Vážení čtenáři,

do rukou se Vám dostává první číslo odborného časopisu Vysoké školy polytechnické Jihlava (VŠPJ). VŠPJ byla zřízena zákonem č. 375/2004 Sb. ze dne 3. 6. 2004 jako první veřejná vysoká škola neuniverzitního směru. Výuka byla zahájena v únoru 2005. Obecným cílem studia v akreditovaných bakalářských studijních programech VŠPJ je nabízet vzdělání s důrazem na praktické výstupy. Integrální součástí studijních povinností jsou proto mimo jiné několikátýdenní souvislé odborné praxe. VŠPJ se nečlení na fakulty. Výuka je organizována jednotlivými katedrami, Institutem celoživotního vzdělávání a Univerzitou třetího věku. V akademickém roce 2009/2010 studuje na VŠPJ 2550 studentů. V bakalářských programech jsou v současnosti akreditovány programy Ekonomika a management (obory „Finance a řízení“ a „Cestovní ruch“), Elektrotechnika a informatika (obory „Počítačové systémy“ a „Aplikovaná informatika“) a Ošetrovatelství (obory „Porodní asistentka“ a „Všeobecná sestra“).

Časopis LOGOS POLYTECHNIKOS umožní akademickým pracovníkům vysoké školy a případným dalším autorům rozvíjet publikační činnost, podporovat hlavní cíle vysoké školy u všech studijních oborů a naplňovat tak význam řeckého výrazu POLYTECHNÉ. Věřím, že si najde své místo mezi odbornými akademickými časopisy.

Ladislav Jirků
rektor VŠPJ

Obsah

HEDIJA Veronika:

Možnosti a meze fiskální politiky ČR po vstupu do EMU 3

KUNCOVÁ Martina, NOVOTNÝ Jakub, VOJÁČKOVÁ Hana:

**The Analysis of the Market Environment of the Broadband
Networks in the South-East Region of the Czech Republic** 14

MĚRTLOVÁ Libuše:

**Lidské zdroje jako limitující faktor rozvoje
konkurenceschopnosti kraje Vysočina** 28

JIRÍČEK Petr:

Municipální úvěry 40

FIALA Roman:

Malé a střední podniky a podnikatelské sítě 53

CHALUPOVÁ Martina:

Využití benchmarkingu v řízení vysoké školy 62

Možnosti a meze fiskální politiky ČR po vstupu do EMU

Veronika Hedija

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstrakt

Zavedení jednotné měny euro v České republice a výhody a nevýhody s tímto krokem spojené, patří stále k diskutovaným tématům. Přijetím jednotné měny přichází členská země eurozóny o možnost realizovat autonomní monetární politiku, role národní fiskální politiky je tak posílena. Cílem příspěvku je zjistit zda bude mít Česká republika po vstupu do eurozóny dostatek prostoru pro realizaci autonomní fiskální politiky. Autor popisuje systém koordinace fiskálních politik uplatňovaný v eurozóně s důrazem na jeho legislativní ukotvení. Zkoumá, zda tento systém poskytne dostatečný prostor pro působení vestavěných stabilizátorů a jaký prostor ponechává pro realizaci diskrečních opatření. Autor dospívá k závěru, že při respektování pravidel Paktu umožňují v českých podmínkách realizaci stabilizační fiskální politiky i strukturální deficity pohybuující se kolem 1 % HDP.

Klíčová slova: Fiskální politika, Pakt stability a růstu, EMU

JEL Classification: E620, F360

Úvod

Součástí vstupu České republiky do Evropské unie byl i závazek budoucího vstupu do eurozóny a přijetí jednotné měny euro. Z pohledu ekonomických teorií nemusí být každá země vhodným kandidátem členství v měnové unii. Z výnosově-nákladového přístupu k teorii optimálních měnových oblastí plyne, že země je vhodným kandidátem přijetí jednotné měny v případě, kdy výnosy plynoucí z členství v měnové unii převáží náklady s tímto krokem spojené. Díky obtížné vyčíslitelnosti skutečných přínosů a nákladů, které dané zemi členství v Evropské hospodářské a měnové unii (EMU) přinese, jsou tyto užívány jako argument v rukou příznivců i odpůrců zavedení jednotné měny euro v České republice.

Nejvýznamnější náklady přijetí jednotné měny leží bezesporu oblasti nástrojů makroekonomické stabilizace. Po přijetí jednotné měny ztrácí země možnost realizovat autonomní monetární politiku. Role národní fiskální politiky je tak posílena a toto se

stává hlavním nástrojem vlád jednotlivých členských zemí v boji s možnými negativními důsledky asymetrických šoků.

Díky vysoké kapitálové mobilitě v podmínkách hospodářské a měnové unie je fiskální politika spojena s nízkým efektem vytěsnění, což zvyšuje její účinnost. Na druhou stranu vysoká propojenost zemí měnové unie vzájemným obchodem účinnost fiskální politiky oslabuje a multiplikační efekt fiskální politiky může být nízký. Na tuto skutečnost upozorňuje například Krugman (1993). Provádění národní fiskální politiky v podmínkách měnové unie je spojeno také s tzv. spill-over efektem. Navíc morální hazard plynoucí ze skutečnosti, že země za nárůst veřejného dluhu není nutně potrestána vyšší úrokovou mírou, může svádět národní vlády k nezodpovědnému chování. Riziko potenciální fiskální nezodpovědnosti členů měnové unie je pádným důvodem pro omezení národní fiskální politiky určitými rozpočtovými pravidly, která by bránila trvalým vládním deficitům členů unie. Tato jsou zakotvena v Paktu stability a růstu.

V této souvislosti se nabízí celá řada otázek. Bude mít Česká republika po vstupu do eurozóny dostatek prostoru pro úspěšnou makroekonomickou stabilizaci a nejsou stanovená pravidla pro Českou republiku příliš svazující? Právě na tyto otázky hledá odpověď následující příspěvek.

Cílem příspěvku je zjistit zda bude mít Česká republika po vstupu do eurozóny dostatek prostoru pro realizaci autonomní fiskální politiky. V první části příspěvku je podrobně popsán systém koordinace fiskálních politik uplatňovaný v eurozóně s důrazem na jeho legislativní ukotvení. Diskutovány jsou slabé a silné stránky uplatňovaného systému. V druhé části je zkoumáno, zda tento systém koordinace poskytne České republice dostatečný prostor pro realizaci fiskální politiky.

Systém koordinace fiskálních politik v eurozóně

V eurozóně podléhají národní fiskální politiky členských zemí určitému stupni koordinace. Koordinace národních fiskálních politik členských zemí eurozóny je legislativně zakotvena ve *Smlouvě o založení Evropského společenství* (dále ve *Smlouvě o ES*). Hlavním nástrojem koordinace fiskálních politik členů eurozóny je Pakt stability a růstu.

Článek 4 Smlouvy o ES vytyčuje obecné zásady hospodářské a měnové politiky, jimiž se musí členské země Společenství řídit. Z článku plyne závazek členských států vzájemně koordinovat hospodářské politiky, provádět jednotnou měnovou a devizovou politiku s cílem cenové stability a dodržovat čtyři hlavní zásady – stabilní ceny, zdravé veřejné finance a měnové podmínky a dlouhodobě udržitelnou platební bilanci. Takto velmi obecně stanovené zásady nevytváří nijak úzký rámec pro samostatnou fiskální politiku členských zemí eurozóny, obecné zásady jsou ve *Smlouvě* ovšem dále specifikovány. Hospodářské a měnové politice je ve *Smlouvě o ES* věnována celá *hlava VII (článek 98–124)*.

Článek 98 ukládá povinnost členským státům směřovat své hospodářské politiky tak, aby přispívaly k dosažení cílů Společenství. Cíl Společenství je definován v článku 2 Smlouvy o ES a zkráceně jej lze vyjádřit takto: Cílem Společenství je podporovat ekonomický a sociální pokrok a vysokou úroveň zaměstnanosti a dosahovat vyvážený a trvale udržitelný rozvoj.

Článek 99 pověřuje Radu přijetím hlavních směrů hospodářských politik členských států Společenství a vymezuje proceduru jejich přijetí. Takto přijaté hlavní směry slouží ke koordinaci hospodářských politik členských států a mají sílu doporučení. Komise přesto dohlíží na ekonomický vývoj členských zemí a na dodržování doporučení v oblasti hospodářské politiky. Pokud členský stát doporučení nerespektuje je jedinou sankcí zveřejnění doporučení a přesvědčování ze strany Evropské komise. Hlavní směry tedy nepředstavují nijak přísný nástroj Společenství v oblasti koordinace makroekonomické hospodářské politiky, jejich respektování se ovšem předpokládá.

Články 101–103 zakazují Evropské centrální bance a národním centrálním bankám přímo financovat veřejný sektor, finančnímu sektoru poskytovat zvýhodněné úvěry veřejnému sektoru a vládám přebírat závazky za další vlády (národní, regionální, místní či jejich instituce).

Z pohledu dopadu na fiskální politiku je přísnější *článek 104* Smlouvy o ES. Ten přikazuje členským státům vyvarovat se nadměrným schodkům veřejných financí a dodržovat rozpočtovou kázeň a upravuje postup pro případ porušení rozpočtové disciplíny členským státem. V rámci rozpočtové kázně je posuzováno, zda schodek veřejných financí a poměr veřejného dluhu k HDP nepřekračují doporučovanou hodnotu. Doporučované hodnoty jsou uvedeny v Protokolu o postupu při nadměrném schodku, který je připojený ke Smlouvě o ES. Protokol stanovuje doporučenou hodnotu 3 % pro poměr schodku veřejných financí k HDP v tržních cenách a 60 % pro poměr vládního dluhu k HDP v tržních cenách.

Na výše zmíněné články 99 a 104 navazuje Pakt stability a růstu, který představuje hlavní nástroj koordinace fiskálních politik v eurozóně. Tento vytváří faktické omezení fiskální politiky. Cílem Paktu je prevence spill-over efektu, zajištění, aby členské země eurozóny dodržovaly rozpočtovou disciplínu a aby provádění aktivní fiskální politiky nevedlo ke kumulaci vládního dluhu. Pakt představuje faktické fiskální pravidlo, které má tlačit na to, aby fiskální politiky členů měnové unie byly postaveny na střednědobě vyrovnaných rozpočtech a provádění fiskální politiky prioritně ponecháno v rukou vestavěných stabilizátorů.

Pakt se formálně skládá z *rezoluce Evropské rady* přijaté v roce 1997 v Amsterdamu (Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact), a prováděcích *nařízeních Rady EU* č. 1466/97 a č. 1467/97. Účinnosti nabyl v lednu 1999 se vznikem eurozóny. V rezoluci se členské státy zavazují, že budou usilovat o vyrovnaný nebo přebytečný rozpočet a že budou včas a v plném rozsahu respektovat pravidla rozpočtového dohledu. Pakt stanovuje, že schodek veřejných financí nesmí překročit 3 % hrubého domácího produktu a veřejný dluh hranici 60 % hrubého domácího

produktu. Zároveň vymezuje proceduru dohledu nad fiskální disciplínou a určuje sankce za její porušení.¹

Pakt stability a růstu byl od počátku své účinnosti podroben řadě kritik. Paktu byl vyčítán nedostatek flexibility, kredibility, asymetričnost a málo prostoru pro stabilizaci. Upozorňováno bylo na skutečnost, že Pakt nezohledňuje konkrétní situaci každého členského státu. Pevné 3 % pravidlo pro rozpočtový deficit se nejeví ideální pro všechny země. Např. méně rozvinuté země, které vykazují vyšší tempa růstu výstupu, by si k zajištění udržitelného dluhu mohly dovolit deficity vyšší. Také potřeba veřejných investic (infrastruktura, věda a výzkum, školství) je v těchto zemích vyšší. Paktu byla vyčítána také krátkodobost cíle 3 % deficitu, která neumožňuje jednorázovou realizaci významnějších investic. Pakt také neposkytoval dostatek prostoru pro reformy veřejných financí (např. realizaci důchodové reformy). Fiskální politika je v podmínkách měnové unie důležitým nástrojem vlády v reakci na asymetrické šoky. Pakt do jisté míry motivoval vlády zemí, které splácely vysoké úroky z dluhu a jejichž manévrovací prostor byl malý, k procyklickému chování. Na druhou stranu Pakt při poklesu výstupu o více než 2 % povoloval výjimku z plnění kritéria. Významnější námitkou byla celková asymetrie Paktu, který sice zabraňoval realizovat vysoké deficity v obdobích poklesu, dostatečně však netlačil na vytváření přebytků ve fázích růstu. Rozpočet tedy mohl působit procyklicky a tlačit na celkové přehřívání ekonomik (a to zvláště v období před volbami). Upozorňováno bylo často také na nízkou kredibilitu Paktu, kdy přestože Německo a Francie kritéria opakovaně porušila, žádné sankce uvaleny nebyly.²

V roce 2005 prošel Pakt stability a růstu reformou, která reagovala na výše zmíněné námitky. Reforma Paktu je právně zakotvena v *nařízení Rady EU č. 1055/05 a č. 1056/05*. Základní požadavek na maximálně tříprocentní roční schodek veřejných financí a šedesátiprocentní veřejný dluh zůstal zachován.

Reforma rozšířila okruh okolností, při kterých může člen eurozóny překročit tříprocentní deficit veřejných financí a prodloužila období, po které může tento stav trvat, než je přistoupeno k sankcím. Mění se podmínky klasifikace nadměrného deficitu. Deficit při překročení 3 % hranice není klasifikován jako nadměrný v případě, že porušení tohoto pravidla je mírné a dočasné a veřejné výdaje směřují např. do některé z těchto oblastí: veřejné investice, investice do vzdělání, inovací, výzkumu a vývoje a boj proti nezaměstnanosti, podpora mezinárodní solidarity, dosažení evropských politických cílů zejména sjednocení Evropy, snižování zadlužení či péče o zdraví veřejných financí (např. penzijní reforma).³ Dále je pozměněna definice negativního vývoje ekonomiky,

¹ *Nařízení číslo 1466/97* plní tzv. preventivní funkci. Stanoví pravidla zahrnující obsah, předkládání, kontrolu a sledování stabilizačních a konvergenčních programů jako součásti mnohostranného dohledu Rady s cílem včas předejít vzniku nadměrných schodků veřejných financí a posílit dohled nad hospodářskými politikami a jejich koordinací (článek 1 tohoto nařízení). *Nařízení číslo 1467/97* plní funkci sankční a obsahuje ustanovení k urychlení a vyjasnění postupu při nadměrném schodku.

² De Grauwe (2007), Monperrus – Veroni – Saraceno (2005).

³ Země, které začnou reformovat penzijní systém, mají možnost částečně nezapočítávat do veřejných výdajů tyto náklady po dobu pěti let - v prvním roce 100 procent nákladů, v letech následujících 80, 60, 40 a 20 procent.

kteřá umožňuje schodkové hospodaření. Negativní vývoj je nově chápán jako jakýkoli pokles HDP. Přidán je požadavek, že země by měly v době příznivého ekonomického vývoje snižovat rozpočtové schodky a snažit se v této době o přebytky. Příznivý ekonomický vývoj je ovšem vymezen jako výkon ekonomiky, který předčí očekávání. Je opuštěn společný cíl střednědobě vyrovnaného nebo přebytkového rozpočtu. Střednědobé rozpočtové cíle se pro jednotlivé země liší v závislosti na jejich celkovém zadlužení a růstu jejich produktu. Cyklicky očištěné rozpočty by se měly pohybovat od mínus jednoho procenta hrubého domácího produktu pro země s nízkým zadlužením a vysokým růstem až k vyrovnanému či přebytkovému rozpočtu pro země s vysokým zadlužením a nízkým růstem. Mění se také termín nutný na nápravu nadměrného deficitu. Země, u které je deficit klasifikován jako nadměrný, má poté, co obdrží varování od Evropské komise, šest místo čtyř měsíců ke sjednání nápravy. Termín pro snížení růstu deficitu je jeden rok po jeho zjištění, v případě zvláštních okolností může být daná lhůta prodloužena o jeden rok.

Nová koncepce Paktu činí Pakt flexibilnější, vytváří místo pro provádění potřebných reforem veřejných financí a při posuzování deficitů zohledňuje konkrétní situaci v jednotlivých zemích. Na druhou stranu negativně lze hodnotit významné rozšíření prostoru pro deficitní hospodaření, kdy do výčtu důvodů, proč země může nadměrného deficitu dosáhnout, lze zahrnout téměř vše. Problematické, i když ve své podstatě velmi vhodné, je zakomponování požadavků na dosahování přebytků v období příznivého ekonomického vývoje. Tento je ovšem vymezen jako lepší než očekávaný výsledek. Tento požadavek povede pravděpodobně pouze k tomu, že se nadměrný optimismus vlád v růstových fázích cyklu stane pravidlem. Vlády si budou chtít ponechat manévrovací prostor na případné využití přebytků zvláště v případě, že bude před volbami. Tato klauzule by proto zasloužila vymezení pozitivního vývoje jako určitý procentní růst reálného HDP vztažený k růstovému trendu dané země.

V souvislosti s dodržováním fiskálních pravidel, stanovených Paktem stability a růstu otázkou zůstává, zda Pakt skutečně poskytne České republice po vstupu do eurozóny dostatečný manévrovací prostor pro vykonávání národní fiskální politiky a zda snaha o nižší rozpočtové deficity nebude vykoupena výrazným poklesem tempa růstu výstupu.

Očekávaný dopad na národní fiskální politiku České republiky

Fiskální pravidlo stanovené Paktem stability a růstu vychází z logiky střednědobě vyrovnaných rozpočtů a udržitelného vládního dluhu. Ve své podstatě je prodloužením maastrichtského konvergenčního pravidla veřejného deficitu a veřejného dluhu. Kritérium vládního deficitu bylo fakticky stanoveno již na počátku 90. let 20. století. Podmínka 3 % deficitu vládních financí jako procenta HDP byla tehdy odvozena z podmínky udržitelnosti veřejných financí při 60 % vládním dluhu. Vztah mezi vládním deficitem a dluhem můžeme zapsat takto:

$$\Delta b = d - y.b$$

kde Δb je změna podílu dluhu na HDP, b je dluh vyjádřený jako poměr HDP, d značí deficit vyjádřený jako poměr HDP, y je tempo růstu nominálního produktu.

Kritérium 3 % deficitu je z rovnice odvozeno za předpokladu, že dluh je udržován na úrovni 60 % HDP a nominální výstup roste tempem 5 % (3 % růstu potenciálního produktu a 2 % inflace). Tří procentní tempo růstu potenciálního produktu odpovídalo průměrnému tempu růstu potenciálního výstupu tehdejších dvanácti členů EU (Německo, Francie, Belgie, Nizozemí, Lucembursko, Itálie, Irsko, Velká Británie, Dánsko, Španělsko, Portugalsko, Řecko) a 2 % inflace byla inflací dosahovanou přibližně Německem a hodnotou, ke které by měla inflace ostatních potenciálních členů hospodářské a měnové unie konvergovat. Úroveň 60 % dluhu byla jednak přibližně průměrem tehdejší EU a jednak úrovní, která byla považována za přiměřenou. Ze vztahu potom vyplyne, že při deficitu 3 % HDP a 5 % tempu růstu nominálního produktu, je velikost dluhu udržitelná na úrovni 60 % HDP.⁴

Nicméně aplikace pravidla v českých podmínkách k udržitelnosti vládního dluhu sama o sobě nepovede. Aby pravidlo skutečně v českých podmínkách tlačilo na udržitelnost vládního dluhu, musela by být hranice vládního deficitu o poznání nižší než stanovená 3 %. Vzhledem k tomu, že český vládní dluh dle údajů Českého statistického úřadu v roce 2008 představoval cca 30 % HDP a průměrný hrubý vládní dluh v období 1998–2008 představoval cca 25,6 % HDP, je hranice deficitu, která zajišťuje udržitelnost vládního dluhu jako procenta HDP nižší. Tabulka 1 zachycuje vládní deficity, které zajišťují udržitelnost vládního dluhu v České republice a pro srovnání také v ostatních zemích Evropské unie. Výši průměrného hrubého vládního dluhu zachycuje druhý sloupec. Ve třetím sloupci tabulky je výše deficitu, který umožňuje udržitelnost vládního dluhu při průměrném tempu růstu nominálního hrubého domácího produktu. Ve čtvrtém sloupci je uveden deficit, zajišťující udržitelnost 60 % dluhu při průměrném tempu růstu nominálního hrubého domácího produktu. Průměr je vypočítán pro období 1998–2008.⁵

Výše deficitu, která by zajišťovala udržitelnost vládního dluhu v českých podmínkách, dosahuje hodnoty 1,7 % (při průměrném tempu růstu nominálního produktu ve výši 6,7 %). Z tohoto pohledu je pravidlo 3 % deficitu pro Českou republiku benevolentní a netvoří faktickou překážku ani pro nárůst vládního dluhu. Udržet dluh na úrovni 60 % HDP by České republice při průměrném tempu růstu HDP dosahovaném v období 1998–2008 umožnily deficity dosahující 4 % HDP. Vládní dluh je tak při průměrném tempu růstu nominálního HDP období 1998–2008 možno udržet na úrovni 26 % HDP, při trvalých deficitech ve výši cca 1,7 % HDP.

⁴ De Grauwe (2007).

⁵ Rok 1998 je zvolen proto, že hospodářské výsledky transformačních již nejsou tak silně ovlivněny specifiky transformace.

Tab. 1. Fiskální pravidlo pro země EU za předpokladu udržitelnosti vládního dluhu (výše deficitu v % HDP)

	Průměrný hrubý vládní dluh (% HDP)	Udržitelnost dluhu při průměrném tempu růstu	Deficit umožňující udržitelnost 60 % dluhu při průměrném tempu růstu	Úrokové platby (% HDP) v roce 2008
EU (27 zemí)	62	2,74	2,65	2,7
Eurozóna (12 zemí)	70	2,85	2,46	3,0
Belgie	100	4,10	2,47	3,8
Německo	63	1,54	1,46	2,7
Irsko	35	3,37	5,70	1,0
Řecko	99	7,32	4,45	4,6
Španělsko	50	3,61	4,36	1,6
Francie	62	2,47	2,40	2,8
Itálie	107	4,03	2,25	5,1
Kypr	59	4,41	4,49	2,8
Lucembursko	7	0,59	4,99	0,3
Malta	63	3,27	3,13	3,3
Nizozemí	54	2,78	3,11	2,1
Rakousko	65	2,57	2,39	2,6
Portugalsko	58	2,87	2,98	3,0
Slovinsko	26	2,52	5,79	1,1
Slovensko	39	3,87	5,93	1,2
Finsko	42	2,12	3,04	1,5
Bulharsko	47	6,23	7,88	0,8
Estonsko	5	0,62	7,44	0,2
Česká republika	26	1,71	4,02	1,1
Dánsko	44	1,78	2,42	1,4
Lotyšsko	13	1,93	8,90	0,8
Litva	20	1,93	5,86	0,6
Maďarsko	61	6,43	6,37	4,1
Polsko	43	3,73	5,18	2,2
Rumunsko	19	5,19	16,61	0,8
Švédsko	52	2,39	2,75	1,7
Velká Británie	43	2,21	3,12	2,3

Poznámka: Průměrný hrubý vládní dluh a průměrné tempo růstu nominálního HDP je vypočítán pro období 1998–2008

Pramen: Eurostat Database, vlastní výpočty

Díky rozdílné výši vládního dluhu jednotlivých členů EU je pravidlo 3 % deficitu pro některé země skutečně svazující a poskytuje omezený prostor pro realizaci fiskální politiky. Zatímco průměrný vládní dluh Lucemburska v období 1998–2008 dosahoval

pouze cca 7 % HDP, vládní dluh Itálie, Řecka a Belgie se v tomto období pohyboval kolem 100 % HDP. S tím úzce souvisí i nároky na dluhovou službu. Zatímco úroky placené z dluhu v roce 2008 představovaly v případě Lucemburska 0,3 % HDP, v případě Itálie tato částka dosáhla více než 5 % HDP. Již dnes tak pravidlo tlačí nadprůměrně zadlužené země k velmi přísné fiskální politice se strukturálně přebytkovým primárním rozpočtem. Země tak v případě, že úroky z dluhu směřují převážně do zahraničí, z ekonomiky odčerpají více prostředků, než ve střednědobém horizontu vrátí, což může na tyto ekonomiky působit do jisté míry útlumově. V České republice tvoří úroky placené z vládního dluhu cca 1,1 % HDP (viz tab. 1). I z tohoto pohledu ponechává rozpočtové pravidlo stanovené Paktem dostatečný prostor pro působení nástrojů české fiskální politiky po vstupu země do eurozóny. Jak bylo ukázáno výše i trvalé deficity pohybující se kolem 1,7 % HDP zajišťují udržitelnost vládního dluhu na stávající úrovni.

Tab. 2. Citlivost příjmů a výdajů na změny výstupu

	Příjmy	Výdaje	Rozpočet		Příjmy	Výdaje	Rozpočet
Belgie	0,47	-0,07	0,54	Maďarsko	0,45	-0,01	0,46
Bulharsko	0,35	-0,01	0,36	Malta	0,35	-0,01	0,36
Česká republika	0,36	-0,01	0,37	Nizozemí	0,39	-0,17	0,55
Dánsko	0,50	-0,15	0,65	Rakousko	0,43	-0,04	0,47
Německo	0,40	-0,11	0,51	Polsko	0,33	-0,06	0,40
Estonsko	0,29	-0,01	0,30	Portugalsko	0,41	-0,04	0,45
Řecko	0,42	-0,01	0,43	Rumunsko	0,28	-0,02	0,30
Španělsko	0,38	-0,05	0,43	Slovinsko	0,42	-0,05	0,47
Francie	0,44	-0,06	0,49	Slovensko	0,27	-0,02	0,29
Irsko	0,36	-0,05	0,40	Finsko	0,41	-0,09	0,50
Itálie	0,49	-0,02	0,50	Švédsko	0,48	-0,10	0,58
Kypr	0,39	-0,01	0,39	Velká Británie	0,40	-0,02	0,42
Lotyšsko	0,26	-0,02	0,28				
Litva	0,26	-0,01	0,27	Eurozóna	0,48	-0,01	0,49
Lucembursko	0,42	-0,06	0,48	EU (27 zemí)	0,39	-0,04	0,43

Poznámka: Hodnoty udávají změnu stavu příjmů, výdajů a rozpočtu jako % HDP při změně výstupu o 1 %

Pramen: LARCH, M. – TURRINI, A. *The cyclically-adjusted budget balance in EU fiscal policy making: A love at first sight turned into a mature relationship*, s. 8

Larch a Turrini (2009) ve své studii dospívají k závěru, že citlivost rozpočtu na změnu výstupu dosahuje v České republice hodnoty 0,37. To znamená, že pokles výstupu o 1 % pod potenciální produkt vyvolá zhoršení rozpočtu o 0,37 % HDP. Tříprocentní limit stanovený Paktem stability a růstu je tak v případě České republiky dostatečně široký a poskytuje prostor pro působení automatických stabilizátorů. Při strukturálně

vyrovnaném rozpočtu by bylo tříprocentní hranice deficitu dosaženo při poklesu výstupu o cca 8 % pod úroveň potenciálního produktu. Nutno poznamenat, že citlivost rozpočtu na změnu výstupu je v České republice ve srovnání s eurozónou nižší (viz tab. 2).

Z faktu, že citlivost rozpočtu na změny výstupu je v České republice ve srovnání s průměrem eurozóny nižší, ovšem ještě nelze vyvozovat jednoznačné závěry o nižší účinnosti vestavěných stabilizátorů vzhledem k výstupu. Ta závisí na síle multiplikačního efektu. Závěry studie autorů Buti a van den Noord (2004) potvrzují jednoznačný vztah mezi silným státem s vysokou měrou přerozdělení a účinností vestavěných stabilizátorů. Zároveň autoři studie dospívají k závěru, že účinnost vestavěných stabilizátorů v zemích Evropské unie není příliš vysoká. Nejvyšší účinnost mají vestavěné stabilizátory v Německu, Finsku a Švédsku. Tedy zemích se silně rozvinutým sociálním systémem a relativně vysokým podílem automatických stabilizátorů. Dle závěrů zmíněné studie jsou vestavěné stabilizátory v těchto zemích schopny utlumit 20–30 % ekonomického šoku.

V České republice se dá díky nižší citlivosti rozpočtu na změny výstupu očekávat nižší účinnost automatických stabilizátorů. V případě skutečně výrazného ekonomického šoku nebo v případě, že šok je trvalejší povahy nezbyvá, než podpořit stabilizátory opatřeními diskretními. Rozhodně nelze doporučit výrazné posílení role automatických stabilizátorů a to z důvodu, že v případě šoku trvalejší povahy vede ke konzervaci stávajícího stavu a je překážkou realizace rychlejších strukturálních změn.

Díky relativně nízké citlivosti rozpočtu na změnu výstupu, České republice Pakt poskytuje dostatečný prostor i pro působení diskretních opatření. Například, pokud by výstup ekonomiky byl 4 % pod úrovní potenciálního produktu, deficit rozpočtu z titulu cyklické složky by představoval cca 1,48 % HDP a tříprocentní deficit by dával prostor pro realizaci veřejné investice ve výši cca 1,52 % HDP. Tento prostor je dost široký, uvážíme-li, že průměrné vládní investice zemí eurozóny se pohybují kolem 2,5 % HDP. Z plnění 3 % deficitu Paktu existují navíc výjimky, které užívání aktivní fiskální politiky v případě skutečně silného ekonomického šoku umožňují. Tříprocentní hranici deficitu lze překročit v případě jakéhokoli poklesu reálného HDP a dočasně také v případě, že veřejné výdaje mají povahu veřejných investic. Stanovenou hranici je také možno překročit v rámci reforem veřejných financí, jejichž cílem je zajistit jejich ozdravení. Toto rozvolnění Paktu, které přinesla reforma v roce 2005, poskytuje i dostatečný prostor pro působení diskretních opatření a staví je na racionální základ v souladu se zlatým pravidlem veřejných financí.

Závěr

Po vstupu do eurozóny bude česká fiskální politika svázána povinností respektovat ustanovení Paktu stability a růstu. Z provedené analýzy plyne, že fiskální pravidlo maximálně 3 % deficitu vládního rozpočtu, stanovené Paktem stability a růstu, poskytuje v českých podmínkách dostatečně široký prostor pro působení automatických

stabilizátorů. V rámci povoleného 3 % deficitu dovolují automatické stabilizátory reagovat na více než 8procentní pokles výstupu. Pakt poskytuje dostatečný prostor i pro užití diskrétních opatření a tlačí do jisté míry na jejich racionalitu. Tedy, aby zvýšené vládní výdaje měly podobu veřejných investic.⁶ V případě skutečného poklesu výstupu navíc umožňuje překročení 3 % hranice deficitu.

Česká republika se dlouhodobě potýká se strukturálními deficity, které se dle údajů OECD pohybují kolem 4 % HDP (dle odhadu OECD dosahoval strukturální deficit v roce 2009 úrovně 4,3 % HDP). Nutným předpokladem realizace anticyklické fiskální politiky je tak konsolidace českých veřejných financí. Z provedené analýzy fiskálního pravidla Paktu stability a růstu lze vyvodit, že v českých podmínkách umožňují realizaci úspěšné stabilizační fiskální politiky i strukturální deficity pohybující se kolem 1 % HDP. Tyto zajišťují udržení vládního dluhu na úrovni 30 % HDP i průměrném ročním tempu nominálního hrubého domácího produktu ve výši 3,4 % (což je scénář značně pesimistický) a zároveň poskytují dostatečný prostor pro působení vestavěných stabilizátorů.

Literatura

- [1] BUTI, M. – VAN DEN NOORD, P. *Fiscal policy in EMU: Rules, discretion and political incentives*. European Economy. Economic Papers, No 206, European Commission, July 2004
- [2] DE GRAUWE, P. *The Economics of Monetary Integration*. Oxford University Press, 7th edition, 2007. ISBN 978-0-19-929780-1.
- [3] Eurostat Database. [online]. [cit. 2010-14-02]. Dostupné z WWW: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>.
- [4] KRUGMAN, P. R. Lessons of Massachusetts for EMU. In *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993. ISBN 978-0-52-144019-6.
- [5] LARCH, M. – TURRINI, A. *The cyclically-adjusted budget balance in EU fiscal policy making: A love at first sight turned into a mature relationship*. European Economy. Economic Papers, No 374, 2009.
- [6] MONPERRU, S. – VERONI, P. – SARACENO, F. *Reform of the Stability and Growth Pact: Reducing or Increasing the Nuisance?* OFCE Document, No 2005-1, 2005.
- [7] OECD Economic Outlook Database. [online]. [cit. 2010-14-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/>>.

⁶ Pakt v současné době dovoluje překročení povoleného schodku v případě, že výdaje směřují na investice či v případě realizace reformy veřejných financí, která povede ke konsolidaci rozpočtu.

- [8] Smlouva o Evropské unii – konsolidovaná verze. [online]. [cit. 2010-14-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.europa.eu>>
- [9] Smlouva o založení Evropského společenství - konsolidovaná verze. [online]. [cit. 2010-14-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.europa.eu>>

Possibilities and Limits of Fiscal Policy in EMU

Abstract

The process of accepting the single currency euro and benefits and costs of this step belong to much discussed themes. By accessing to EMU, the autonomous monetary policy cannot be realized by member state. Consequently, the role of fiscal policy is intensified. The main goal of this article is detected whether the Czech Republic will keep sufficient space for realization of autonomous fiscal policy. The author describes a fiscal policy coordination system, which is used in the eurozone to find out whether it is suitable for the Czech Republic in accordance with giving enough space for using of national fiscal policy instruments. In the article, the author states, that in complying with the Pact the Czech governance can realize an effective fiscal policy and the Pact makes able to do it in conditions of long lasting structural deficits about 1 % GDP.

Key words: Fiscal Policy, Growth and Stability Pact, EMU

Kontaktní údaje na autora/autory

Ing. Veronika Hedíja, Ph.D.
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Katedra ekonomických studií
Tolstého 16
586 01 Jihlava
e-mail: vhedija@seznam.cz
tel.: 737 242 116

The Analysis of the Market Environment of the Broadband Networks in the South-East Region of the Czech Republic

Martina Kuncová, Jakub Novotný, Hana Vojáčková

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstract

This paper focuses on methodology and results of the initial analysis of the market environment of the broadband networks made for the notification process (to European Commission) in the Regional Operational Programme NUTS 2 South-East in the Czech Republic. The analysis was made by team from College of Polytechnics Jihlava for the Office of the Regional Council NUTS 2 South-East. In this article we would like to show the structure of the final document and mainly the results and recommendations of the analysis. The area, the analysis was made for, consists of two separated regions. The aim of the analysis was to approve which parts of these two regions provide demographic, geographic and infrastructural conditions for possible market failure, i.e. these parts are not attractive for business to build commercial broadband infrastructure. According to the parameters that influence the decisions of the commercial investors in the broadband and also with regard to the relevant and accessible data, the 8 criteria for each municipality in each region were selected: number of inhabitants, number of enterprises, population density per square kilometer, number of lists of owners, existence of the current network, existence of the railway, existence of the highways, existence of the connection providers. So we obtained two matrixes, in each 8 criteria and about 700 municipalities. The task was to separate the municipalities into three zones: “black”, where the market does not fail, “grey” with the possibility of the market failure and “white” that are not attractive for the commercial investors. We used the multicriteria decision methodology, especially WSA (Weighted Sum Average) method to obtain the order of the municipalities in each region. By expert estimation two limits to divide the municipalities into given three groups were selected. The results were presented complexly by matrixes and digestedly by maps.

Key words: Broadband Network, Market Analyses, Notification Process, Public Support, Multicriteria Decision Analysis

JEL Classification: R1, D4

1. Introduction

In the year 2008 the team from the College of Polytechnics Jihlava was asked by the Office of the Regional Council NUTS 2 South-East to elaborate the analysis of the market environment of the broadband networks for the notification process (to European Commission) for the public support of this region development. This analysis was made under the financial support of the ROP NUTS 2 South-East. There is a need of public support of building backbone broadband networks for regional development but because of possible disturbance of competitive conditions on broadband market, notification of EC is necessary.

Our analysis started with the definition of the open broadband networks and the network market. It was necessary to define the technologies of the networks and then the available network services in the given region along with the relevant technical and price analysis. Afterwards the mechanisms of the market failure of the broadband network market were described. The key point was the definition of the factors that influence the commercial return of the broadband network projects.

2. Structure of the Document of the Analysis

The document, as a result of the analysis, came out from the specification of the problem and was structured according to the following logic. Firstly the topic of the intended notification and support from the given Regional Operational Programme (ROP) was characterized. Then the definition of the open broadband networks market followed. This definition contains technological specification, the main parameters of the technology, the description of the network services accessible in the given region and the relevant technical and price analyses in the region. Afterwards the means of the market failure and the mechanisms that may cause this problem were described together with the possible impacts on the market. The key chapter includes the characterization of the factors that influence the commercial return of the broadband network projects. The interpretation procedure of the market failure conditions was proposed. Finally the synthesis of all definitions, descriptions and mechanisms was made and the localities suitable for the support were evaluated.

Object of the Analysis

The analysis was created for the needs of the broadband project funding from the ROP NUTS 2 South-East 2007-13, which is one of the tools for the fulfilment of the National Strategic Reference Framework aims and priorities. The analysis was related to the local data networks used for the broadband services accessing to the public on the principle of non-discriminative open networks. The main aim was to analyze the given locality in the sense of the adequate or inadequate public support and the final effects on the market. In ROP NUTS 2 South-East the specific objective, connected with the support and regarded to the improvement of the conditions for living in towns and countryside, is aimed at the support of the regional centres development, rural

establishments development and stabilization and the public services of the regional interest.

Technical Specification

Broadband, as the high speed connection to the internet, can be seen as the service that transmits the access to the applications and services the users want or need. At the same time it does not bound the users. The high speed connection is simultaneously a platform, on which the services, that otherwise have not sense to evolve, can be built up and operate. Without the high speed connection the users could not adequately exploit offered services.

The conception called open ICT infrastructure is typically a telecommunication network that enables, with respect to the actual market conditions, unlimited access for the providers to the basic network infrastructure. The neutral subject should be the owner of this type of the network. The network itself should function on the open standards and provide typically L2 connectivity between defined connection point (entrance) and the end user (organization, company, household).

It is very complicated to define precise technical parameters of the high speed connection because of the quick progress and high changes in supply and demand in the data services area. Technically it is necessary for the given connection to be able to increase the parameters of the services in future according to the actual requirements of the users and without any marked changes for the worse in price or quality. In practice, the optical networks fulfil these demands.

Concerning demand, these requirements might exist:

- Maximum quality of service
- Minimum purchase and operating costs
- Possibility of free choice from the alternatives
- Support of the wide spectra of services
- High requirements of the multimedia service
- Requirements on the security service
- Separation of the data services from the others (ie mobile telephone services)

On the hand of supply, the motivation factors are:

- Demand growth and the competition in complete services on the basis of “Triple Play” (voice, video, data)
- Effort to minimize operating costs via sharing physical infrastructure
- Necessity to integrate current networks into heterogenous world of the transport nets

- Still growing requirements on the speed and quality of the connection endpoint
- Growth of the digital services
- Supposed development of the new technologies using IP networks
- Effort to provide services also in doubtful infrastructure regions
- Development of IPTV services including High Definition quality

Nowadays the data networks that enable an independent transfer of the high speed services of the telecommunication network should have following attributes:

- Sufficient data throughput (for 3–5 years)
- Network architecture that enables sufficient scalability of services for the end customer
- Minimal operating costs
- Possibility of the service concurrence of more providers that offer the same or different services
- Minimal barriers of the entrance to the infrastructure
- Existence of the neutral provider with clearly defined service parameters (SLA)
- Environment that enables effective and secure separation of the various providers operation
- Minimum of transfer latency and number of active nodes in IP protocol
- Possibility of the various quality definition
- Environment that respects so-called Next Generation Networks (NGN) i.e. (according to the standards ETSI - European Telecommunication Standards Institute) - DTR/TISPAN-01023-NGN on Services capabilities, requirements and strategic direction for NGN services and DTR/TISPAN-01024-NGN on NGN generic capabilities
- Possibility of the multimedia services distribution via ITU-T G.1000

We have chosen 5 technologies that fulfil all the requirements described above:

- ADSL 2+ (ITU-T G.992.5, or ITU-T G.992.3L)
- VDSL2/UDSL (ITU-T G.993.1)
- CATV – DOCSIS 2.0 (ETSI ES 202 488)
- optical distribution and access networks on media in accordance with ITU-T G.652 (FTTx ITU-T G.983.X and ITU-T G.984.X)

- BFWA (fixed broadband radio communications) from 802.16-2004 in licensed bands – only chosen broadband technologies

The minimal standard for the transfer rate of the broadband is 10 Mbit per second. This requirement is fulfilled by only three systems: ADSL2+, HFC/cable modems and FTTx. In case of the systems ADSL2+, the range is limited to about 1.6 kms. Radio assets as WiFi and WiMax can provide higher transfer rates but, with respect to the sharing of the accessible transfer capacity, the prices for that type of the broadband should be immoderately high.

From the reasons mentioned above results the recommendation to prefer (in case of the project support from the subsidy for the broadband development) the forms based on the optical fibre, that will be able to ensure the minimal transfer rate 10 Mbit per second and make possible the Triple Play multimedia services (voice, video, data).

Other information and recommendations about the open networks can be found on the following pages:

<http://europa.eu.int/ISPO/infosoc/legreg/docs/90387eec.html>

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/rup_broad/rup_broadband_en.pdf

http://www.itu.int/newsroom/press_releases/Guidelines.html

Market Analysis

The analysis of the relevant supply and demand showed us, that in case of demand we can expect still increasing tendency of interest for the broadband services and also we can expect rising demands on the connection quality and speed. In case of supply it seemed that there exist competition of the providers in all analysed ranges, but it is valid only for the places with higher density of population or firms. Concerning technological aspect, WiFi dominates in local providers and ADSL in republic on the whole.

Computer and Internet Availability and Usage in Czech Households

The research, made by the Czech Statistical Office, showed that 36 % of the households own the personal computer¹, 27 % have the internet connection and 57 % of them high speed connection² (see Fig. 1). Internet is used mostly for the communication – in last 3 months 84 % of internet users used email, 72 % searched for the information about goods or services, 50 % looked for the services connected with travelling and accommodation and 43 % browse online newspapers and magazines. 59 % of the

¹ Personal computer (PC) contains all the types of computers like desktop, notebook and palmtop (PDA).

² High speed connection: ADSL, via cable TV, Wi-Fi, high speed mobile connection, etc. – enables higher transfer rate (144 kb per second and more).

students use the internet for the preparation to school. Some of the internet users also buy goods on internet (14 % of people older that 16 years) – most often electronic equipment, books, textbooks and magazines, tickets or other services connected with travelling and accommodation.

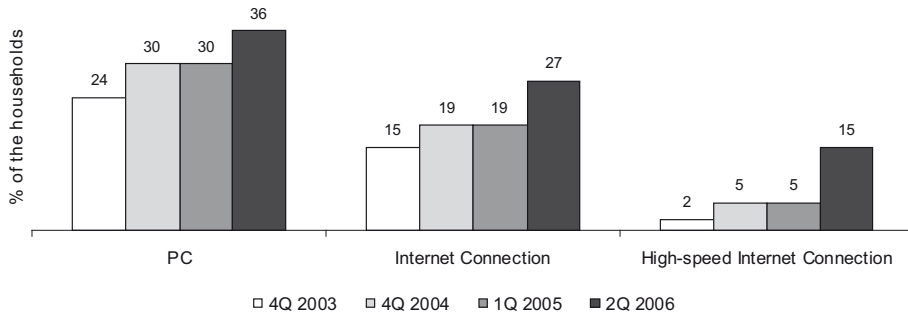

Fig. 1 – Computer and Internet Availability

(Source: Czech Statistical Office, www.czso.cz + authors)

Internet is for more and more people a better way how to communicate with various offices – 36 % of the internet users looked for the information on the web pages of the offices, 13 % communicated with the clerks via email, 17 % wanted to save and print the paper forms and 7 % fulfilled the online forms on the web pages.³

Criteria Selection

With respect for the parameters that influence the decision of the commercial investors in the broadband optical networks and also with regard to the quality and fair-mindedness of the available data, the 8 criteria were selected:

- Number of Inhabitants
- Number of Enterprises
- Population Density per Square Kilometre
- Number of Lists of Owners
- Existence of the Current Network
- Existence of the Railway
- Existence of the Highways
- Existence of the Connection Providers

³ Source: Czech Statistical Office, Investigation about Using ICT in Households and among Individuals 2003, 2004, 2005, 2006. www.czso.cz

Number of Inhabitants

Number of inhabitants belongs to one of the parameters that fundamentally influence the fact if the region is attractive for the commercial investors or not. In big cities with high number of inhabitants, the building of the network infrastructure with respect to the economic return is more acceptable than in countryside.

Due to the fact that from the year 2000 to 2005 the number of inhabitants of the region South-East decreased (1 %) and the forecast of the Czech Statistical Office supposes the same trend in next years (see Tab. 1), we may consider falling of this criteria – but this dynamic is not included in the evaluation.

Tab. 1 – Number of Inhabitants Forecast in the Region South-East

	2002	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Total	1 639 422	1 640 282	1 616 213	1 573 075	1500 195	1 407 665	1 308 346
Age group							
0–14	257 933	244 269	220 432	215 440	187 954	169 195	160 235
15–64	1 146 945	1 157 110	1 135 081	1 028 027	951 804	838 987	709 806
65+	234 544	238 903	260 700	329 608	360 437	399 483	438 305

Source: Czech Statistical Office, www.czso.cz

Number of Enterprises

The number of enterprises is the next important parameter, because they might be potential customers.

Population Density per 1 Square Kilometre

Population density is supplementary criterion connected with the number of inhabitants. It shows that the people are concentrated mostly in a small villages in the region South-East.

Number of Lists of Owners

This criterion characterizes number of owners of the pieces of land in the given municipality. The more pieces of land of various owners the optical cable goes through, the more complicated the building and installation is.

Existence of the Current Network

The existence of the current network influences the broadband development in the municipality as it may be seen as a competitive solution. But due to the openness of the municipality networks this parameter is more positive for the investors. It is binary criterion – 1 is set, when the network exist, 0 if not.

Existence of the Railway

The existence of the railway can be a complication for building the network but we can suppose the existence of the network infrastructure alongside the railway (in future) and also the higher concentration of the enterprises around. That is why the existence can be seen as a positive factor for the effective functioning of the broadband services market. This criterion is also binary – value 1 is equal to the situation when the railway exist in the given area, 0 otherwise.

Existence of the highways

The influence of the highways and first-class roads is similar to the railways – again it can be a problem when building new network but on the other hand there is the possible given network infrastructure and higher concentration of the enterprises there. The criterion is again binary – in case of existence of the highways its value is 1, otherwise 0.

Existence of the connection providers

The providers that offer broadband services in the selected region might cause a rivalry but this parameter also predicates about the functioning of the market. When there are some providers, the criterion is equal to 1, otherwise 0.

Evaluation method**Evaluated Regions**

Our analysis was concentrated on the South-East area which is divided into two regions – Vysočina region and South Moravian Region. In each of them the individual municipalities were evaluated. The regions were evaluated separately because of their specific situation and various data sources. Methodologically it is no problem to make the evaluation for both regions together.

Selected Method

According to the requirements and the aim of the analysis, two matrices containing selected criteria and all the alternatives (704 municipalities in Vysočina Region and 672 plus town Brno in South Moravian Region) have been constructed. These criteria have been analyzed altogether by selected method of multicriteria evaluation of alternatives. Multicriteria evaluation of alternatives belongs among the basic decision problems of multicriteria decision making with very large possibilities of real applications (evaluation of investment alternatives, evaluation of credibility of bank clients, rating of companies, consumer goods evaluation and many others). The theory of multicriteria evaluation of alternatives is very well established and there are available many different methods for this kind of problems. As we have obtained two big matrices, the pairwise comparison

should be complicated, so the methods for this type have been put aside. From the other types, the WSA (Weighted Sum Approach) method has been selected.

The multicriteria evaluation of alternatives problem is usually defined by criterion matrix as follows (Fiala 2008):

$$Y = \begin{matrix} & f_1 & f_2 & \dots & f_k \\ \begin{matrix} a_1 \\ a_2 \\ \dots \\ a_p \end{matrix} & \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1k} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2k} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ y_{p1} & y_{p2} & \dots & y_{pk} \end{bmatrix} \end{matrix}$$

where a_1, a_2, \dots, a_p is the set of p alternatives to be evaluated by k criteria f_1, f_2, \dots, f_k and $y_{ij}, i=1,2,\dots,p, j=1,2,\dots,k$ is the criterion value of the alternative a_i with respect to its evaluation by criterion f_j . The criterion values are the basic input values for solving multicriteria evaluation of alternatives problems. Multicriteria decision problems must always be solved with respect to the final objective of the evaluation. This objective can influence the selection of the solving technique and information that must be specified before or during the evaluation process. The basic objectives of the evaluation of alternatives are:

- Selection of the “best” alternative,
- Complete ranking of alternatives,
- Classification of the alternatives,
- Selection of the subset of “good” alternatives.

In our case, the classification of alternatives has been the objective of the analysis. The final result should be the order of all the municipalities according to the implementation of the broadband connection. The lower the position of the municipality, the higher the probability of the market failure is.

For the evaluation procedure the type of the criteria must be chosen – minimum or maximum. Maximum criterion means that the higher values are preferred. As in our analysis the evaluation is build from the functional market point of view, the better value is always the one that is profitable for commercial sector. As the criteria have different importance, it was necessary to assign to them weights that correspond with the previous analysis. So the types of criteria and their weights (according to the opinions of selected experts and calculated by point method) are:

- Number of Inhabitants – max. 0.25
- Number of Enterprises – max. 0.25
- Population Density per Square Kilometre – max. 0.15

- Number of Lists of Owners – min. 0.15
- Existence of the Current Network – max. 0.06
- Existence of the Railway – max. 0.06
- Existence of the Highways – max. 0.04
- Existence of the Connection Providers – max. 0.04

The WSA method is based on linear utility function. This method computes the global utility of the alternatives as the weighted sum of normalised criterion values. The method provides complete ranking of alternatives according to their global utilities. The steps of the method are:

Data Normalization – the original data are usually in different units of measure, so it is necessary to unify these units or to get rid of them. WSA method uses equation:

$$r_{ij} = \frac{y_{ij} - D_j}{H_j - D_j}$$

where r_{ij} are the normalized values for alternative i and criterion j , D_j are the values of the basal alternative and H_j are values of the ideal alternative. Basal alternative is theoretically the worse alternative (artificially created) that could exist – it has the worse values selected from each criterion. Ideal alternative is the opposite – so it has the best values in each criterion. If the ideal alternative really exists, then it would be the top alternative in the order. Via this recalculation, the comparability of the values is assured. Values r_{ij} are from the interval $\langle 0,1 \rangle$. The way of the normalization has one disadvantage – big difference between maximum and minimum value of one criterion can influence the results. We have notice this problem in the South Moravian Region when the town Brno was included in. As Brno has extremely different values nearly for all the criteria, it influences the evaluation of others municipalities. Seeing that Brno should be the leader in the region (as the biggest town there), we have omitted it from the analysis.

Evaluation of the Utility of Each Alternative – the “utility” means total evaluation of the given alternative ($u(a_i)$) according to all the criteria mentioned above. We obtain the utility if we sum up normalized values r_{ij} multiplied by weights of the criteria v_j – so the equation is:

$$u(a_i) = \sum_{j=1}^k v_j r_{ij}$$

Order of Alternatives - according to the utilities we can order all the alternative – first has the highest utility. In our case the towns are on the top and small village on the bottom (as supposed).

Evaluation of the Municipalities

The last step in our analysis was the choice of the boundaries in the total utilities that tells us which municipalities are suitable for the commercial sector and which should be supported because of the market failure. The boundaries were defined by expert choice on the basis of the knowledge of the real situation in selected municipalities and finding their evaluation in our calculation. So we have decided to separate the municipalities in each region into three part, where the decision about broadband implementation is as follows:

- **NO (black zone)** – if the total utility is higher than 0.5, then in the given municipality there are no conditions for the market failure, so this places are good for the commercial investors (especially towns)
- **MAYBE (grey zone)** – if the total utility is between 0.29 – 0.49, then there might be conditions for the market failure. These kind of municipalities can be reviewed afterwards and eventually separated into rest two categories.
- **YES (white zone)** – if the total utility is less than 0.29, than in the given municipality the conditions of the market failure are fulfilled – usually they are small villages that are of no interest of commercial investors.

The final results of the calculations can be seen in the Figures 2 and 3.

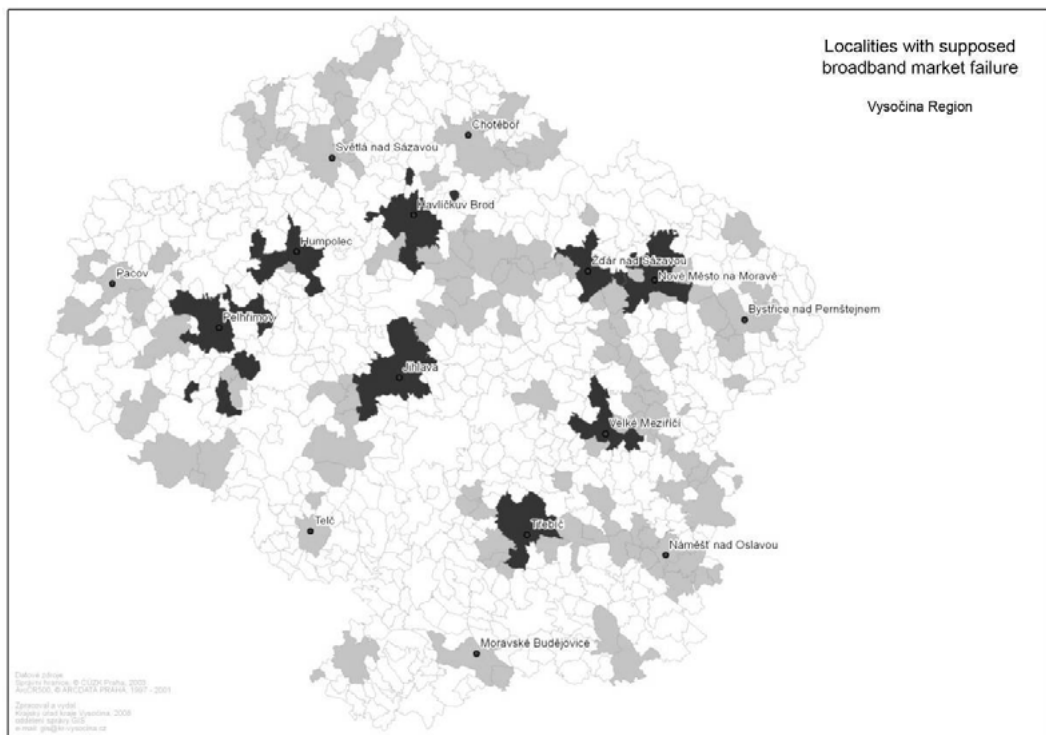

Fig. 2 – Localities with supposed market failure (white and grey zones), Vysočina Region (Source: Authors)

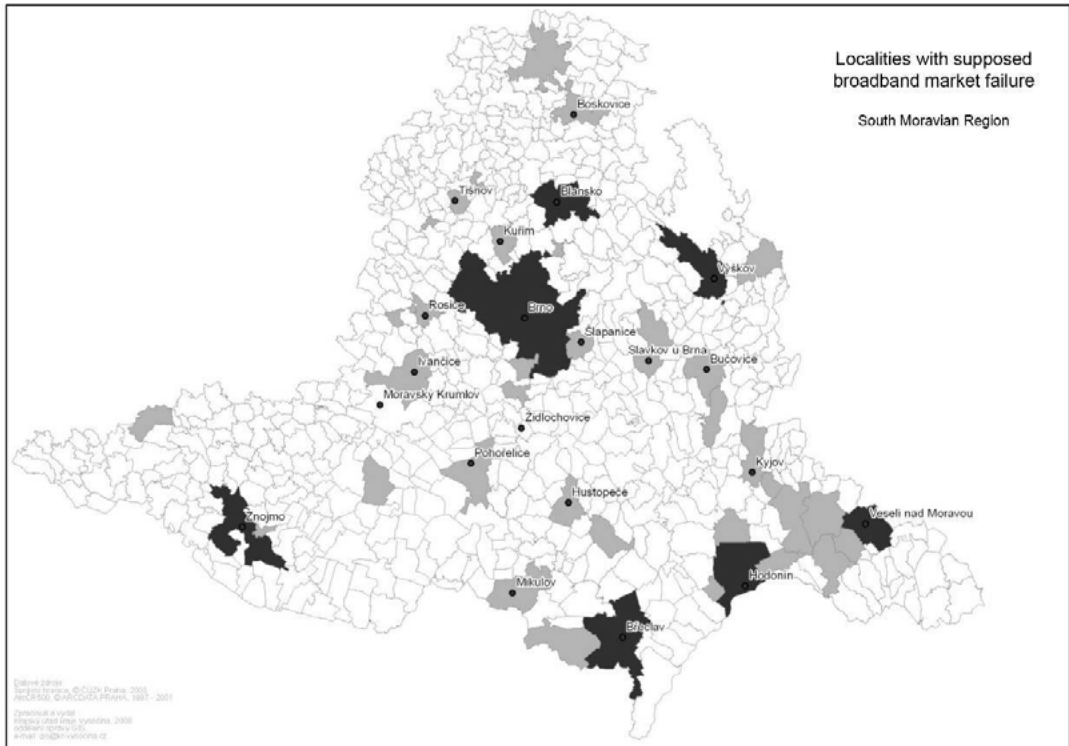

Fig. 3 – Localities with supposed market failure (white and grey zones), South Moravian Region (Source: Authors)

3. Conclusions

On the basis of our analyses, building of the broadband should fulfil following recommendations: The network must be open and it must enable unlimited access to the providers; the owner of the network should be some neutral subject; the network should function on the open standards and offer the minimal transfer rate 10 Mbit per second; the most effective way for this is using the optical networks. The applicant that asks for the support from the ROP Nuts 2 South-East must document detailed market analysis. It is possible to support only the projects that wants to built broadband networks only in white and grey zones described and specified above or the applicant proves by the analysis the market failure in the given region. In white zones the subsidy should be 92.5 %, in grey zones 75 %.

The analysis and the documentation described in this article was used as a basis for the notification of the public support of the broadband network development in ROP Nuts 2 South-East. Nowadays the notification process is still in progress. From the region development point of view we hope the proposed way of the support will get through.

Literature

- [1] Czech Statistical Office, [online], Available at: <http://www.czso.cz>, [cit. 2010-01-20]
- [2] Directorate-General for Competition, unit H-3 (1) Competition Policy Newsletter Number 3 — Autumn 2006 13
- [3] European Commission: Telecommunications [online] Available at: http://ec.europa.eu/comm/competition/sectors/telecommunications/overview_en.html, [cit. 2010-01-05]
- [4] FIALA, P. *Modely a metody rozhodování*. Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1345-4
- [5] FRANK, R. H. *Mikroekonomie a chování*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1995. 765 s. ISBN 80-205-0438-9.
- [6] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 4. aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2005. 709 s. ISBN 80-7179-891-6.
- [7] PAPADIAS, L., RIEDL, A., WESTERHOF, J.G. *Public funding for broadband networks — recent developments*. [online] Available at: http://ec.europa.eu/competition/publications/cpn/2006_3_13.pdf, [cit. 2010-01-05]
- [8] PORTER, M. E. *Konkurenční strategie: metody pro analýzu odvětví a konkurentů*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 403 s. ISBN 80-85605-11-2.
- [9] SOUKUPOVÁ A KOL. *Mikroekonomie*. 3. doplněné vydání. Praha: Management Press, 2003. 548 s. ISBN 80-7261-061-9.
- [10] TESTCOM: *Vysokorychlostní přístup ke službám elektronických komunikací*. [online] Available at: <http://www.testcom.cz/vrychlop.php> [cit. 2009-11-08]
- [11] VARIAN, H. R. *Mikroekonomie: moderní přístup*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. 643 s. ISBN 80-85865-25-4.

Contacts:

Ing. Martina Kuncová, Ph.D.
Vysoká škola polytechnická Jihlava,
Katedra ekonomických studií
Tolstého 16
586 01 Jihlava
tel.: 567141215
e-mail: kuncova@vspj.cz

Ing. Jakub Novotný, Ph.D.
Vysoká škola polytechnická Jihlava,
Katedra ekonomických studií
Tolstého 16
586 01 Jihlava
tel.: 739 447 551
e-mail: novotny@vspj.cz

Mgr. Hana Vojáčková
Vysoká škola polytechnická Jihlava,
Katedra elektrotechniky a informatiky
Tolstého 16
586 01 Jihlava
tel.: 567 141 166
e-mail: vojackova@vspj.cz

Lidské zdroje jako limitující faktor rozvoje konkurenceschopnosti kraje Vysočina

Libuše Měrtlová

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstrakt

Příspěvek se zabývá konkurenčními faktory kraje Vysočina, zejména je zaměřen na popis a analýzu pracovních zdrojů, které jsou limitujícím faktorem pro zvyšování konkurenceschopnosti. Ve druhé části je popsána struktura odvětví s rozhodujícím podílem na ekonomice regionu.

***Klíčová slova:** faktory konkurenceschopnosti, lidské zdroje, nezaměstnanost, struktura odvětví, ekonomika regionu, hospodářská krize*

***JEL Classification:** O5*

1. Úvod

Název kraje Vysočina¹ vyjadřuje skutečnost, že se tento správní celek rozkládá na podstatné části Českomoravské vrchoviny, která je charakteristická zvlněnou krajinou ležící mezi oběma historickými zeměmi České republiky. Nadmořská výška Českomoravské vrchoviny dosahuje přes osm set metrů výšky ve dvou výrazných masivech, ve Žďárských vrších na severu kraje a v Jihlavských vrších na jihozápadě. Středem kraje probíhá evropské rozvodí, které rozděluje kraj na dvě téměř stejné části.

Kraj Vysočina se rozkládá na ploše 6 796 km², celkový počet obyvatel je 513 195.

Přírodní podmínky Vysočiny byly rozhodující pro vznik více než tisíce sídel, která jsou propojena hustou sítí silnic. Jedná se o pro Vysočinu charakteristické malé vesnice nepříliš vzdálené od místního centra, jímž bývá klidné malé město se třemi až deseti tisíci obyvatel. Bývalá okresní města Třebíč, Pelhřimov, Havlíčkův Brod a Žďár nad Sázavou mají více než dvacet tisíc obyvatel, krajské město Jihlava dosahuje počtu padesáti tisíc. Růst životní úrovně a mobilita obyvatelstva dávají předpoklady pro další rozvoj tohoto uspořádání a je pravděpodobné, že současné rozložení sídel v regionu bude výhodou jak z pohledu obyvatelstva, tak i z pohledu zaměstnavatelů. Toto

¹ Kraj Vysočina, titulní stránka, obecné informace, dostupno na www.kr-vysocina.cz

uspořádání umožňuje využívat výhody venkovského bydlení a přitom zaručuje možnost snadného dojíždění do zaměstnání i dostupnost dalších struktur městského centra.

Metropolí kraje je Jihlava, nejstarší horní město českých zemí, které patřilo ve středověku k nejbohatším městům českého království, a to především díky těžbě stříbra. Rozkládá se po obou stranách bývalé zemské hranice mezi Čechami a Moravou.²

V příspěvku bylo provedeno posouzení konkurenceschopnosti kraje na podkladě zhodnocení lidských zdrojů v regionu a vývoje nezaměstnanosti jako faktoru, který rozhoduje o dynamice ekonomického růstu, dále na posouzení ekonomické výkonnosti kraje na základě organizační struktury podnikatelských subjektů a výkonnosti rozhodujících odvětví kraje a na podkladě posouzení makroekonomických ukazatelů ekonomické výkonnosti regionu podle metodiky Jaroslava Kahouna aplikované v interaktivním modelu kraje Vysočina a z publikovaných výsledků studie „Jak se žije na Vysočině“ autorů M. Vystrčila a J. Šulce za roky 2000–2006.³

2. Charakteristika kraje Vysočina

Obyvatelstvo⁴

Kraj Vysočina měl podle statistické bilance k 31. prosinci 2008 celkem 515 411 obyvatel, tedy o 5 297 (o 1,0 %) více než v roce 2004. Na tomto vývoji se již třetím rokem v řadě kladně podílel přirozený přírůstek, kdy počet živě narozených v letech 2006 až 2008 byl vyšší než počet zemřelých a přirozeným způsobem tak v kraji přibýlo celkem 1 332 obyvatel. V posledních čtyřech letech bylo rovněž zaznamenáno kladné migrační saldo, díky kterému se zvýšil počet obyvatel Vysočiny o 3 965 osob.

Meziroční pokles počtu obyvatel byl z okresů Vysočiny zaznamenán pouze na Třebíčsku (–125 osob), u všech ostatních okresů se počet obyvatel proti minulému roku zvýšil, nejvíce na Jihlavsku o 774 osob. Z celkového počtu 5 402 přistěhovalých obyvatel na Vysočinu v roce 2008 představovali cizinci 40,3 %, v absolutním vyjádření to bylo 2 175 osob. Mezi přistěhovalými z ciziny převažovali muži (62,5 %).

Zaměstnanost a mzdy

V roce 2008 pracovalo v ekonomických subjektech se sídlem na území kraje Vysočina, bez podnikatelských subjektů do 20 zaměstnanců, průměrně 136 728 fyzických osob, což bylo o 0,7 % méně oproti roku 2007.

Průměrná hrubá měsíční mzda dosáhla na Vysočině v roce 2008 výše 20 616 Kč v přepočtu na fyzické osoby, což představovalo zhruba 87,6 % průměrné hrubé měsíční mzdy v ČR (23 542 Kč). Meziroční nárůst o 8,7 % byl nejvyšší ve srovnání krajů (mimo hlavního města Prahy).

² www.kr-vysocina.cz, dostupno na <http://www.kr-vysocina.cz/>, 15. 3. 2010

³ Vystrčil, M., Šulc, J. *Jak se žije na Vysočině*. Krajský úřad Vysočina: Jihlava 2007

⁴ Vývoj kraje Vysočina za rok 2008 (materiál ČSÚ Jihlava)

Výběrové šetření pracovních sil⁵

Podle výsledků výběrového šetření pracovních sil bylo v kraji Vysočina v roce 2008 zaměstnáno v hlavním zaměstnání 246,4 tisíc osob, tj. téměř 5 % z celkového počtu zaměstnaných v ČR. Nejvíce osob pracovalo na Vysočině v průmyslu, a to 33,8 %, dále následuje obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží (12 %). V odvětví zemědělství, lesnictví, rybolov a související činnosti pracovalo 9,7 % osob, což je nejvyšší podíl v rámci všech krajů v ČR a ve stavebnictví bylo zaměstnáno 9,2 % osob. Míra ekonomické aktivity, tj. podíl počtu zaměstnaných a nezaměstnaných k počtu osob starších 15 let, v roce 2008 dosáhla výše 57,8 % a meziročně se snížila o 1,4 procentního bodu. Na zkrácenou pracovní dobu pracovalo v roce 2008 v kraji 15,8 tisíc osob, z toho 12,3 tisíc žen.

Nezaměstnanost

Počet neumístěných uchazečů o zaměstnání evidovaných na úřadech práce dosáhl v kraji Vysočina k 31. 12. 2008 celkového počtu 17 874 osob, z toho 9 278 (51,9 %) žen. V meziročním porovnání to představuje zvýšení o 10,3 %, v absolutním vyjádření o 1 672 osob. Míra registrované nezaměstnanosti zjištěná podle údajů úřadů práce dosáhla v roce 2008 výše 6,27 %, v roce 2007 pak 5,63 %. Nejvyšší hodnoty v rámci Vysočiny jsou trvale zaznamenány v okrese Třebíč a naopak na Pelhřimovsku je dlouhodobě vykazována nejnižší míra nezaměstnanosti. V posledních deseti letech byla míra nezaměstnanosti pod průměrem ČR, pouze v roce 2008 byla míra nezaměstnanosti v kraji vyšší než celorepublikový průměr. Kraj Vysočina byl na osmém místě podle pořadí krajů v nejnižší nezaměstnanosti (z celkového počtu 14 krajů). Z počtu neumístěných uchazečů o práci se v meziročním srovnání zvýšil počet absolventů škol o 15,1 % a naopak se snížil o 4,3 % počet osob se zdravotním postižením. Příspěvek v nezaměstnanosti ke konci roku 2008 pobíralo 8 407 osob, tedy o 40,2 % více oproti roku 2007. Počet volných pracovních míst ke konci roku 2008 činil na Vysočině 2 414, což představuje meziroční snížení o 58,1 %. Na jedno volné pracovní místo tak připadlo v průměru 7,4 uchazečů, zatímco v roce 2007 to bylo pouze 2,8 uchazečů.

Míra nezaměstnanosti na Vysočině v roce 2009⁶

Úřady práce v kraji Vysočina registrovaly na konci prosince 2009 28 566 uchazečů o práci, přírůstek nezaměstnaných činil v prosinci 2 248 osob. Míra registrované nezaměstnanosti v kraji dosáhla 10,25 %, což představuje 7. místo v pořadí krajů v ČR a tato hodnota je o 1,01 % nad průměrem České republiky. K 31. 12. 2008 byla míra registrované nezaměstnanosti 6,27 %. Pokud se podíváme na dlouhodobý vývoj, vidíme, že v listopadu 2008 poprvé po deseti letech překročila hodnota míry registrované nezaměstnanosti na Vysočině průměr České republiky (viz obr. 1).

⁵ Vývoj kraje Vysočina za rok 2008 (materiál ČSÚ Jihlava)

⁶ ČSÚ Jihlava, dostupno na <http://www.czso.cz/xj/redakce.nsf/i/home>, 15. 3. 2010

Po celý rok 2009 dochází k neustálému zvyšování míry nezaměstnanosti, což je zapříčiněno celou řadou negativních faktorů, které působily jako průvodní jevy hospodářské krize – ukončování výroby firem v odvětví zemědělství, sklářství, stavebnictví, textilním průmyslu, snižování objemu výroby v automobilovém průmyslu, který má dominantní postavení ve struktuře průmyslu na Vysočině.

Podle zdroje MPSV⁷ nezaměstnaných lidí, které evidují úřady práce v kraji Vysočina, v roce 2009 přibýlo proti minulému roku o 10 692, jenom v prosinci 2009 přibýlo 2 248 uchazečů a jejich počet se ke konci roku 2009 zvýšil celkem na 28 566 osob. Před rokem přitom byla na Vysočině zaznamenána registrovaná míra nezaměstnanosti 6,27 % a neumístěných uchazečů o zaměstnání bylo evidováno 17 874.

Tab. 1. Uchazeči o zaměstnání, míra registrované nezaměstnanosti a volná pracovní místa k 31. 12. příslušného roku (Zdroj dat: MPSV)

	Uchazeči o zaměstnání		Míra registrované nezaměstnanosti (v %)		Volná pracovní místa	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Česká republika	352 250	539 136	5,96	9,24	91 189	30 927
Kraj Vysočina	17 874	28 566	6,27	10,25	2 414	762
V tom okresy:						
Havlíčkův Brod	3 037	5 041	5,79	9,73	426	111
Jihlava	3 868	6 276	5,96	9,86	612	83
Pelhřimov	1 870	3 024	4,35	7,43	266	130
Třebíč	5 088	7 695	8,38	12,75	359	159
Žďár n. Sázavou	4 011	6 530	6,23	10,55	751	279

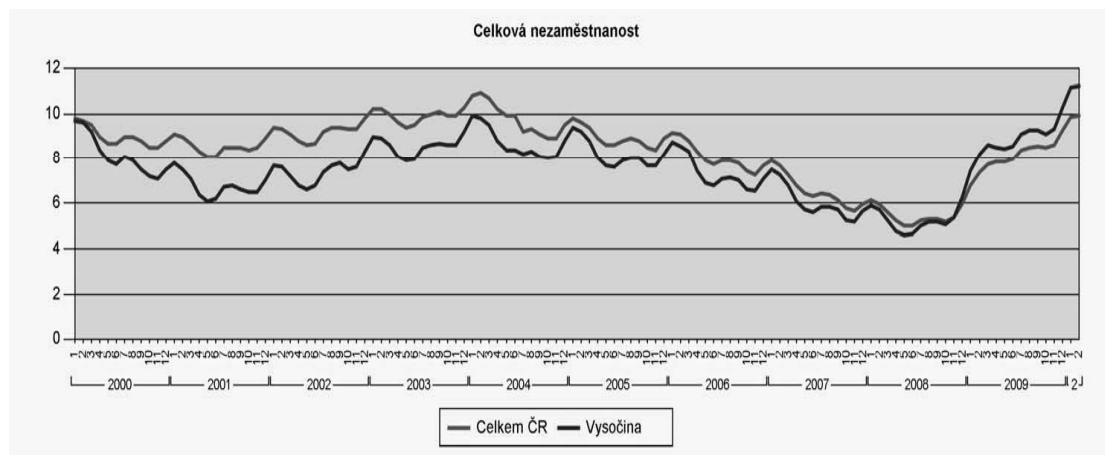
Absolventů škol bylo registrováno 2 226 a na celkové nezaměstnanosti se tak podílejí 7,8 %. Úřady práce v kraji Vysočina koncem roku 2009 vykazovaly 762 volných pracovních míst, což bylo o 1 652 méně v meziročním porovnání. Na jedno volné pracovní místo tak připadlo v průměru 37,5 uchazeče. Pro absolventy bylo k dispozici ke konci roku 138 pracovních míst.

Nárůst počtu uchazečů o práci byl v regionu zapříčiněn především ukončením výroby v místním sklářském podniku Sklo Bohemia, a.s. To v konečném důsledku znamená, že situace na trhu práce byla v loňském roce nejhorší v obvodu Světlá nad Sázavou, kde o práci přišlo 2 500 pracovníků. Výrazné propouštění zasáhlo dále okolí Humpolce, Pelhřimova, kde došlo k propouštění zaměstnanců v souvislosti s útlumem výroby

⁷ ČSU Jihlava, dostupno na http://www.czso.cz/xj/redakce.nsf/i/mira_nezamestnanosti_v_kraji_vysocina_k_31_12_2009_je_vyssi_nez_celorepublikovy_prumerMPSV, 15. 3. 2010

v textilním průmyslu a Jihlavy, což souvisí s výrazným propouštěním zaměstnanců v odvětví automobilového průmyslu.

Nejnižší nárůst počtu nezaměstnaných byl vykázán ve východní polovině kraje Vysočina v okolí místních center Novoměstsko, Bystřicko, Třebíčsko, Moravskobudějovicko, Náměšťsko. Je však nutno konstatovat, že míra nezaměstnanosti v těchto regionech je i nadále nejvyšší v kraji.

Obr. 1. Vývoj registrované nezaměstnanosti v ČR a kraji Vysočina v letech 2000–2009⁸
(Zdroj: ČSÚ Jihlava)

Po celý rok 2009 docházelo ke zvyšování míry registrované nezaměstnanosti, která v závěru roku dosáhla za ČR hodnotu 9,24 % a za kraj Vysočina 10,25 %.

3. Ekonomická výkonnost kraje⁹

Organizační struktura podnikatelských subjektů

Na konci roku 2008 bylo v Registru ekonomických subjektů (RES) evidováno v kraji Vysočina celkem 101 703 subjektů s přiděleným identifikačním číslem (IČO), což jsou zhruba 4 % celostátního počtu. Jedná se o všechny subjekty s přiděleným IČO, bez rozlišení jejich ekonomické aktivity. V meziročním porovnání došlo k nárůstu o 2 746 subjektů, tj. o 2,8 %. Nejvíce subjektů má v rámci kraje evidováno své sídlo v okrese Žďár nad Sázavou (23,4 tisíc) a naopak nejméně v okrese Pelhřimov (15,4 tisíc). Podle právní formy převažují fyzické osoby. Od roku 2004 se jejich počet zvýšil o 3 157, tj. o 4 %. Z fyzických osob převažují živnostníci, tzn. osoby podnikající na základě živnostenského zákona.

⁸ ČSÚ Jihlava, dostupno na <http://www.czso.cz/xj/redakce.nsf/i/home>, 15. 3. 2010

⁹ Vývoj kraje Vysočina za rok 2008 (materiál ČSÚ Jihlava)

**Tab. 2 Ekonomické subjekty v kraji Vysočina podle vybraných právních forem
(stav k 31. 12. 2008)**

(Zdroj: ČSÚ Jihlava, Vývoj kraje Vysočina za rok 2008)

	2004	2005	2006	2007	2008	Index
Registrované subjekty celkem	95816	95715	97157	98957	101703	106,1
V tom PO	16255	16790	17319	18011	18985	116,8
Z toho obchodní společnosti	6073	6308	6577	6828	7127	117,4
Z toho a.s.	424	431	441	449	452	106,6
družstva	552	555	553	557	558	101,1
FO	79561	78925	79838	80946	82718	104,0
Z toho živnostníci	66500	66109	67073	68479	70136	105,5
Rolníci a zemědělství podnikatelé	7796	7558	7458	7403	7369	94,5
Ostatní FO svob. pov.	5265	5258	5307	5064	5213	99,0

Z hlediska třídění odvětvové klasifikace se nejvíce podnikatelských subjektů zabývalo obchodem, tj. obchod, oprava motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a pro domácnost (23,0 %). Druhé místo zaujímá průmysl (15,1 %), především zpracovatelský.

Více než polovina subjektů zapsaných v roce 2008 v RES nemá uveden počet svých zaměstnanců a více než jedna třetina subjektů nezaměstnává žádného pracovníka. Do kategorie 1–5 zaměstnanců se zařadilo 7,4 % subjektů a počet 6–19 pracovníků uvedlo 2,4 % subjektů. Podíl ostatních velikostních skupin nepřesahoval jedno procento. V kategorii subjektů s více než 1 000 zaměstnanců mělo v kraji Vysočina sídlo 14 firem.

Charakteristika jednotlivých sektorů hospodářství

Zemědělství

Vysočina je regionem, který je převážně zemědělsky orientovaný. Po roce 1989 došlo k velkým změnám v tomto odvětví, podobně jako i v celé ČR. Zemědělská činnost

přestává být rentabilní, dochází k útlumu převážně živočišné výroby a k ukončování činnosti řady firem, zejména FO. V roce 2008 bylo v kraji Vysočina prodáno (podniky nad 10 ha zemědělské půdy se sídlem v kraji) 456 403 tun obilovin celkem, tj. o 23 606 tun více než v předchozím roce. Nárůst představuje 5,5 %. Na celkovém prodeji obilovin v České republice se kraj podílí 8,7 %, což je 4. nejvyšší podíl. Nejprodávanější komoditou je pšenice, které se prodalo 235 325 tun (51,6 %) a ječmen, jehož se prodalo 151 580 tun (33,2 %). Charakteristickou plodinou pro Vysočinu jsou brambory. Konzumních brambor bylo prodáno v roce 2008 celkem 133 243 tun, což je 38,6 % z prodeje v celé České republice. Proti předchozímu roku se prodej zvýšil o 19 255 tun, tj. o 16,9 %. Další významnou plodinou pro Vysočinu je řepka, jejíž osevní plochy se v posledních letech neustále zvyšují. V roce 2008 jí bylo sklizeno 104 083 tun a z celkové sklizně v České republice to představuje 9,9 %, což je třetí největší podíl hned za Středočeským (22,0 %) a Jihočeským krajem (11,1 %).

Na základě soupisu hospodářských zvířat k 1. dubnu 2008 byl v porovnání s rokem 2007 na Vysočině zaznamenán pokles u stavů skotu i prasat a naopak výrazný nárůst počtu ovcí a koňů. Stavů skotu poklesly o 0,8 %, což v absolutním vyjádření představovalo snížení o více jak 1 800 kusů. K daleko výraznějšímu úbytku došlo na Vysočině u stavů prasat, které proti roku 2007 poklesly o 47 tisíc kusů, jedná se o pokles o 11,3 %.

Za rok 2008 bylo v kraji Vysočina vyrobeno 52 203 tun masa (měřeno jateční hmotností zvířat). Produkce masa se meziročně zvýšila o 1 561 tun, tj. o 3,1 %, což je nejvyšší nárůst mezi všemi kraji. Objem produkce masa v kraji představuje 13,1 % z celorepublikového úhrnu. Z celkové produkce masa připadá 79,7 % na vepřové (meziroční nárůst o 1,6 %) a 20,3 % na hovězí a telecí (meziroční nárůst o 9,3 %).

Průmysl

V roce 2008 mělo v kraji Vysočina sídlo 151 průmyslových podniků se 100 a více zaměstnanci, což představuje 5,9 % z republikového úhrnu. Převažující zastoupení měl v kraji zpracovatelský průmysl (148 podniků, tj. 98 %), z něj pak převažuje výroba potravinářských výrobků a nápojů a tabákových výrobků (26 podniků), výroba základních kovů, hutních a kovodělných výrobků (23 podniků) a výroba a opravy strojů a zařízení (19 podniků). Největší zaměstnavatelé kraje jsou podniky z oblasti automobilového průmyslu, které výrazně ovlivnily nárůst nezaměstnanosti ve spojitosti s útlumem činnosti tohoto odvětví.

Stavebnictví

Objem základní stavební výroby dosáhl v roce 2008 ve 112 stavebních podnicích s dvaceti a více zaměstnanci se sídlem v kraji Vysočina 9 644 milionů Kč. Ve srovnání s rokem 2007 to představuje pokles o 0,1 %. Na celkovém objemu základní stavební výroby v celé České republice se tak Vysočina v roce 2008 podílela 3,5 %. V rámci kraje největší podíl na základní stavební výrobě připadal na okresy Třebíč (29,2 %)

a Jihlava (28,4 %). Ve srovnání s předchozím rokem tento ukazatel nejvíce vzrostl v okrese Havlíčkův Brod (6,1 %), k mírnému zvýšení došlo na Třebíčsku, ve zbývajících okresech kraje se objem základní stavební výroby snížil.

Cestovní ruch

V hromadných ubytovacích zařízeních (hotely, penziony, ostatní hromadná ubytovací zařízení) kraje Vysočina se v roce 2008 ubytovalo 395 820 hostů, což je o 22 881 osob méně než v předchozím roce (tj. o 5,5 %). Z celkového počtu hostů ubytovaných v České republice jsou to pouze tři procenta a v pomyslném žebříčku je Vysočina na dvanáctém místě. Za Vysočinou je jen Ústecký a Pardubický kraj. Z celkového počtu ubytovaných bylo 54 532 nerezidentů, tj. 13,8 %. Jedná se o nejnižší podíl nerezidentů v rámci republiky (ČR 51,8 %). Nejvyšší podíl byl zaznamenán v hlavním městě Praze, kde dosáhl 88,3 %.

Poměrně krátká je doba pobytu. V kraji Vysočina se hosté v průměru zdrželi 3,5 dne, což je o 0,6 dne méně, než činí průměrná délka pobytu v České republice.

4. Modely hodnocení regionální konkurence

Konkurenční schopnost

V **Evropské unii** je konkurenceschopnost definována jako „schopnost regionů produkovat výrobky a služby, které obstojí na mezinárodních trzích, a současně je zajištěno udržení vysokých a trvalých příjmů jejich obyvatel.“¹⁰

Obecnější forma vymezení říká, že konkurenceschopnost je „schopnost firem, odvětví, regionů, národů a nadnárodních regionů generovat vysokou úroveň příjmů a zaměstnanosti.“¹¹

Podle Martinčíka¹² regionální konkurenceschopnost je stále častěji používaným termínem, i když existují problémy s vymezením a jednoznačností tohoto pojmu. Její měření je založené na měření makroekonomické konkurenceschopnosti, které vychází z měření ukazatelů makroekonomického výkonu, úrovně využití zdrojů a úrovně životního standardu. Do první skupiny se řadí ukazatele HDP na obyvatele, produktivita práce, míra nezaměstnanosti, tvorba fixního kapitálu na obyvatele. Ve druhé skupině jsou zastoupeny ukazatele výdaje na vědu a vývoj, zaměstnanost ve vědě a vývoji, přímé zahraniční investice a podíl vysokoškoláků na celkové zaměstnanosti. Třetí skupina ukazatelů zahrnuje přírůstek obyvatelstva migrací, kvalitu ovzduší, kriminalitu a střední délku života. Sleduje se velikost i dynamika těchto ukazatelů.

¹⁰ Němeček, P. *Výbrané pojmy tržní ekonomiky*. Brno Nakladatelství VUT, 1992. ISBN 80-214-0458-2

¹¹ Garelli. *Definice přijatá na půdě OECD*

¹² Martinčík, D. *Budování konkurenceschopnosti měst a regionů v teorii a praxi*. Plzeň: Nakladatelství ZČU, 2007. ISBN 978-80-7043-632-5

Krajský úřad Kraje Vysočina vytvořil interaktivní model zkoumání konkurenceschopnosti regionu Vysočina, který má přístupný na svých webových stránkách. Zvolená metodika vychází z publikace Jaroslava Kahouna Ukazatele regionální konkurenceschopnosti v ČR a umožňuje provádět porovnání ukazatelů jednotlivých krajů v rámci celé ČR z pohledu dosaženého pořadí i z pohledu dynamiky růstu.

Pro potřeby tohoto příspěvku byly zvoleny ukazatele charakterizující úroveň lidských zdrojů, tzn. že můžeme vyhodnotit produktivitu práce, průměrnou míru nezaměstnanosti jako ukazatele makroekonomické úrovně, podíl zaměstnanců výzkumu a vývoje a podíl zaměstnaných vysokoškoláků jako ukazatel inovační schopnosti kraje, průměrné výdaje na výzkum a vývoj jako ukazatel inovační výkonnosti kraje a střední délku života a průměrnou mzdu jako ukazatel kvality života v kraji Vysočina. U těchto veličin bylo zkoumáno dosažené pořadí v průměru let 2000–2006 a dynamika růstu jednotlivých ukazatelů.

Výsledky vyhodnocení makroekonomické výkonnosti

Hodnocení je provedeno z publikovaných výsledků studie „Jak se žije na Vysočině“ autorů M. Vystrčila a J. Šulce za roky 2000–2006.¹³

- **Produktivita práce** – kraj Vysočina je na 2. místě v tempu růstu produktivity práce na pracovníka, index růstu produktivity práce za roky 2006/2000 je 148,6 %.
- **Nezaměstnanost** – od roku 2000 do roku 2006 byla nezaměstnanost vždy pod průměrem ČR, v listopadu 2008 poprvé překročila republikový průměr, tento trend pokračoval i v roce 2009, kdy za únor 2009 dosáhla hodnoty 8,2 %, což je 0,9 % nad průměrem ČR.
- **Podíl zaměstnanců výzkumu a vývoje** – v tomto ukazateli je kraj hluboce pod průměrem ČR, kdy vykazuje pouze 2,6 zaměstnance výzkumu a vývoje na 1000 zaměstnanců (průměr ČR 9,4).
- **Podíl vysokoškoláků na 1000 pracovníků NH** – kraj má nízký podíl vysokoškoláků na počtu zaměstnaných v NH (11,7 %, ČR 14,9 %), tato situace je dána i tím, že v kraji nebyla žádná vysoká škola, teprve v roce 2005 začala působit VŠP Jihlava a Západoomoravská univerzita v Třebíči.
- **Průměrné výdaje na výzkum a vývoj** – v kraji jsou vynakládány nízké průměrné výdaje na výzkum a vývoj na 1 obyvatele, což opět souvisí se skutečností, která přetrvává na základě historických skutečností zemědělského regionu, neexistence vysokoškolských institucí (911 Kč, průměr ČR 3 402 Kč).
- **Střední délka života** – kraj je na 1. místě s průměrnou délkou dožití 77 let věku, jedná se o kladný důsledek relativně čistého životního prostředí v kraji.

¹³ Vystrčil, M. - Šulc, J. *Jak se žije na Vysočině*. Krajský úřad Vysočina: Jihlava 2007

- **Průměrná mzda** – kraj vykazuje nejvyšší tempo nárůstu hrubé mzdy v ČR. Průměrná hrubá měsíční mzda dosáhla na Vysočině v roce 2008 výše 20 616 Kč, ČR 23 542 Kč. I tato situace je výsledkem změn, které se udály po roce 1989, vznikem přímých zahraničních investic v regionu a rozvojem zejména průmyslové výroby.
- **Porovnání celkové výkonnosti krajů** – kraj Vysočina je na 6. místě v porovnání výkonnosti, při posuzování dynamiky vývoje je na 1. místě (údaje za roky 2000–2006).

Závěr

Vysočina je regionem, který se vyznačuje vysokou dynamikou vývoje, odvozenou zejména od rozvoje automobilového průmyslu, který v regionu vytváří pracovní příležitosti pro značnou část obyvatelstva. Tento příznivý aspekt se projevil zejména do dynamiky výkonnosti kraje i do růstu průměrných mezd, do růstu produktivity práce, zároveň však s sebou přináší riziko jednostranně zaměřeného rozvoje regionu. V roce 2009 se toto riziko projevilo na nárůstu nezaměstnanosti v kraji a tím i na snížení regionální výkonnosti.

Významným ukazatelem, který charakterizuje možnosti zvýšení ekonomické výkonnosti regionu, je ukazatel nezaměstnanosti, jenž vyjadřuje poměr uchazečů o pracovní místo vzhledem k celkově ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu. Do roku 2008 byl tento ukazatel pod průměrem ČR, v souvislosti se vznikem hospodářské recese dochází k jeho navýšení nad průměr ČR a nezaměstnanost se stává problémem zejména pro ohrožené skupiny osob, jako jsou absolventi, matky po návratu do zaměstnání z mateřské dovolené a lidé ve vyšších věkových kategoriích. Řešení této obtížné situace je dlouhodobé a souvisí s očekávaným vzestupem ekonomiky zejména v Německu a ostatních zemích západní Evropy. Česká republika jako malá výrazně proexportně zaměřená ekonomika je přímo závislá na opětovném nastartování ekonomiky v sousedních zemích a postupném odeznívání dopadů hospodářské krize. Stát má pouze omezenou možnost ovlivňování hospodářského vývoje v zemi formou zavedení pobídek pro malé a střední podnikatele a formou zvyšování výdajů na výzkum a vývoj, což v důsledku vede ke dlouhodobému zvyšování konkurenceschopnosti firem a formou investic do zvyšování dovedností a schopností uchazečů o zaměstnání, tak, aby byli sami schopni začít podnikat a vytvářet pracovní příležitosti pro sebe i další uchazeče o zaměstnání.

Při posuzování inovační výkonnosti kraje, charakterizované podílem výdajů na vědu a výzkum a dále počtem zaměstnaných vysokoškoláků, je zřejmé, že se jedná o oblast, kde je potřeba rychle hledat cesty ke zlepšení. Kraj Vysočina je regionem, ve kterém nebylo vysoké školství a to se promítá i do úrovně výdajů na vzdělávání a vývoj a na podílu zaměstnaných vysokoškoláků na 1000 obyvatel. Proto v dlouhodobém horizontu je potřeba cíleně rozvíjet vysoké školství na Vysočině, aby byla vytvořena základna intelektuálního centra kraje, které umožní koncentraci kvalifikovaných, vzdělaných a problematiky regionu znalých lidí, která je základním předpokladem pro průběžnou analýzu potřeb regionu.

Je to cesta, která umožní se více než doposud v rámci výzkumné činnosti zaměřit na aplikovaný výzkum a ve spolupráci vysokých škol působících v regionu s krajem Vysočina, krajským městem Jihlava, krajskou Hospodářskou komorou a dalšími partnery hledat nové příležitosti a možnosti rozvoje regionu na základě analýz potřeb regionu, vyhodnocování a využíváním příležitostí a silných stránek společenskopolitického, environmentálního a ekonomického potenciálu regionu a vytvářet návrhy optimálních směrů rozvoje kraje.

Literatura

- [1] *Aktuální informace* [online]. 2010 [cit. 2010-03-15]. ČSÚ Vysočina. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/xj/redakce.nsf/i/home>>.
- [2] Garelli. *Definice přijatá na půdě OECD*
- [3] Kraj Vysočina, titulní stránka, obecné informace, dostupno na www.kr-vysocina.cz, 15.3.2010
- [4] Martinčík, D. *Budování konkurenceschopnosti měst a regionů v teorii a praxi*. Plzeň: Nakladatelství ZČU, 2007. ISBN 978-80-7043-632-5
- [5] Němeček, P. *Vybrané pojmy tržní ekonomiky*. Brno: Nakladatelství VUT, 1992. ISBN 80-214-0458-2
- [6] Vystrčil, M., Šulc, J. *Jak se žije na Vysočině*. Krajský úřad Vysočina: Jihlava 2007
- [7] Vývoj kraje Vysočina za rok 2008 (materiál ČSÚ Jihlava)

Human Resources as the Limiting Factor for Increasing Competitiveness of the Vysočina Region

Abstract

The paper deals with competitive factors of the Vysočina region; it is especially focused on the description and analysis of labour resources, which are the limiting factor for increasing competitiveness. In the second part the structure of branches is described with a determining stress on the region's economy.

Key words: competitive factors, human resources, unemployment, structure of branch, depression

Kontaktní údaje na autora/autory

Ing. Libuše Měrtlová, Ph.D.

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje

e-mail: mertlova@vspj.cz

Municipální úvěry

Petr Jiríček

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstrakt

Článek se zabývá charakteristikou municipálních úvěrů, jež poskytují obchodní banky na českém bankovním trhu. V úvodu článku je popsána úloha municipalit v rámci obchodní politiky bank a výhody, jež municipality představují pro úvěrovou politiku bank. Podstatná je otázka hodnocení finanční situace municipalit, jež se provádí pomocí ratingu (popsán systém MOODY'S a Czech Credit Bureau). Následuje analýza základních druhů úvěrů, jež vytvářejí banky pro municipality a jejich základní charakteristiky, co se týče čerpání, splácení, úročení, poplatků, zajištění a úvěrového řízení. V závěru je shrnuta situace měst a obcí v podmínkách současné finanční a ekonomické krize včetně přehledu bank, jež se orientují na poskytování municipálních úvěrů.

Klíčová slova: *municipální úvěry, obchodní banky, municipality, finanční situace, rating, provozní úvěry, investiční úvěry, hypoteční úvěry, úročení, poplatky, čerpání, splácení, zajištění, úvěrová procedura*

JEL Classification: G210

Úvod

Banky se již dlouhodobě zaměřují vedle poskytování úvěrů podnikatelským subjektům na další subjekty klientského potenciálu. Vedle expanze spotřebitelských a hypotečních úvěrů pro občany na trhu, které se většina bank účastnila v minulých letech, se obchodní a hypoteční banky soustřeďují v různé míře na opomíjený subjekt rozpočtové sféry a to na města a obce. Předmětem zájmu obchodních politik bank na českém trhu se municipality postupně stávaly již od konce 90. let 20. století po velkých úvěrových ztrátách z podnikatelských úvěrů, které vyústily v krach mnoha českých obchodních bank po období měnové krize v České republice v roce 1997.

Na rozdíl od podnikatelské sféry se obce vykazují větší finanční kázní, kvalitnější právní subjektivitou, vyšší důvěryhodností a nesrovnatelně větší stabilitou v čase i prostoru. To vše významně snižuje obchodní rizika banky. Samozřejmě při posuzování efektivnosti úvěru je ziskovost obcí nižší resp. neporovnatelná (jde o veřejnou sféru) ve srovnání se subjekty podnikatelskými, avšak u bank zejména v současné době finanční a ekonomické krize převažují výše uvedená hlediska při posuzování úvěrového

rizika před větší výnosností obchodu. Obce mají rovněž možnost poskytnout minimálně srovnatelnou kvalitu zajištění úvěru, což při posuzování strategie bank vůči tomuto segmentu úvěrového trhu hraje příznivou roli.

Banky přihlížejí i k významné úloze obcí jako cílového objektu financování z fondů Evropské unie (strukturální fondy, Kohesní fond, prostředky Evropské investiční banky a komunitární programy), kde navíc jsou i výhodnější podmínky týkající se dofinancování projektů, než je tomu u podnikatelské sféry.

Vedle určité preferenční úvěrové politiky přistupují a budou přistupovat vzhledem k důležitému segmentu cca 6 400 obcí v ČR obchodní banky k dalším výhodám při poskytování depozitních produktů (výhodné 1–7denní termínované vklady s vyšší úrokovou sazbou s řízeným přesunem prostředků z běžných účtů obcí), produktů platebního styku (výhodné ceny při používání forem elektronického bankovníctví, při používání platebních karet pro představitele obcí, používání běžných účtů s povoleným kontokorentním debetem, slevy při poplatcích z běžných účtů apod.) a produktů investičního bankovníctví a bankopojišťovnictví (výhodnější pojistné podmínky, služby majetkové správy ap.).

V současné době banky budou jistě tyto výchozí parametry přehodnocovat v souvislosti s vlivy finanční a ekonomické krize na celý segment municipalit, jenž je silně navázán na vývoj daňových příjmů i transferů z úrovně státu. Komplexní hodnocení finanční situace českých měst, jež banky nedávají samozřejmě obecně k dispozici, sleduje externě např. agentura MOODY'S, jež provádí tzv. rating na národní, resp. mezinárodní úrovni.

Pro zajímavost je možno uvést některé ratingy municipalit včetně regionu Vysočiny v roce 2008, tj. v podstatě před krizí, v následující tabulce (POZN. rating je obecně odstupňován od nejlepšího hodnocení písmene A do písmena D obdobně jako známka ve škole, škála však požívá i jemnější odstíny hodnocení finanční situace malými písmeny a číslicemi vzestupně).

Tab. 1 Rating některých českých měst v roce 2008

<i>Město</i>	<i>Rating dle národní stupnice</i>
Beroun	Aa1
Česká Lípa	Aa1
Jihlava	Aa1
Liberec	Aa2
Třebíč	Aa1
Žďár nad Sázavou	Aa1
	<i>Rating dle mezinárodní stupnice</i>
Brno	A1
Praha	A1
Ostrava	A2

Pramen: MOODY'S

V ratingu této světové agentury je hlavním parametrem ukazatel zadluženosti – podle metodiky, kterou zpracovává ministerstvo financí (jako podíl dluhu a provozních příjmů) a ukazatel dluhové služby. Ten je definován jako podíl úroků, splátek jistin a výše emitovaných dluhopisů a splátek leasingů na celkových příjmech a dotacích. Dalšími podstatnými finančními parametry pro rating municipalit jsou [1]

- podíl salda rozpočtu na celkových příjmech
- podíl hrubého provozního výsledku hospodaření na běžných příjmech
- podíl došlých transferů (provozních dotací a sdílených daní) na běžných příjmech
- kapacita samofinancování
- podíl kapitálových výdajů na celkových výdajích

Zpracování ekonomického hodnocení měst a obcí provádí rovněž v České republice pro Hospodářskou komoru Prahy společnost CCB – Czech Credit Bureau, a.s., která zpracovává hodnocení obcí pod značkou iRating již od roku 2002. CCB hodnotí od roku 2002 stabilitu obcí pomocí vlastního sedmistupňového ratingu [2].

V článku budeme sledovat metodiku financování potřeb obcí pomocí bankovních úvěrů a to zejména pomocí klasických úvěrových produktů, jako jsou účelové provozní či investiční úvěry se zahrnutím některých specifických a odlišností při financování této klientely oproti podnikatelským subjektům.

S ohledem na potřeby financování obcí, zejména ve vztahu k fondům EU (zejména ke strukturálním fondům a k podávání projektů municipalit do operačních programů) jsou patrně tyto formy financování pro tuto klientelu nejdůležitější a proto pouze v menším rozsahu bude věnována pozornost další možné formě financování obcí – hypotečním úvěrům.

1. Charakteristika úvěrů pro municipality

Obchodní banky poskytují obcím zpravidla dva základní typy úvěru z hlediska účelovosti – úvěry na provozní potřeby a úvěry na investiční potřeby resp. často využívanou kombinaci obou typů úvěrů. Vedle toho jsou na financování nemovitostí poskytovány hypoteční úvěry.

Úvěry se poskytují jako korunové či jako cizoměnové převážně v eurech, minoritně v britských librách a švýcarských francích. V případě poskytnutí cizoměnového úvěru může banka vyžadovat zabezpečení proti kursovému riziku pomocí tzv. derivátových obchodů (jedná se o termínové obchody typu forward, swap, option) či pomocí vinkulace cizoměnových vkladů, předložení cizoměnových záruk či vykázaním rezerv na kursová rizika v rozpočtových příjmech. Ideální pro zabezpečení proti kursovým rizikům je případ, kdy obec inkasuje za své podnikatelské aktivity cizoměnové příjmy.

Na velké kursové výkyvy jsou totiž citlivé finanční toky, z nichž banka vycházela při stanovování disponibilních zdrojů klienta pro splácení úvěru v ekonomické prognóze.

Provozní municipální úvěry

U provozního úvěru obcím se jedná zejména o financování dočasného deficitu v rozpočtech obce vyplývajících z momentálního a časově omezeného rozdílu mezi příjmy a výdaji obce. V případě podnikatelských aktivit obce mohou být financovány i provozní potřeby z tohoto titulu vyplývající, nevyjímaje oběžné prostředky.

Provozní úvěry bývají poskytovány většinou jako krátkodobé (tj. s dobou splatnosti do 1 roku), výjimečně mohou být poskytnuty jako střednědobé (tj. obvykle s dobou splatnosti do 4 let, zde však zpravidla maximálně do 2 let).

Investiční municipální úvěry

V případě investičního úvěru obcím se jedná zejména o financování pořízení hmotného i nehmotného investičního majetku, obnovu stávajícího investičního majetku, respektive i financování projektů a studií vypracovaných pro tyto účely.

Investiční úvěry mohou být poskytovány jako střednědobé (tj. se splatností obvykle od 1 roku do 4 let), zpravidla však vzhledem ke svému určení jsou dlouhodobé častější (tj. se splatností od 4 let výše, maximálně do 10–15 let).

Hypoteční úvěry municipalitám

Hypoteční úvěr je účelový úvěr určený k financování investic do nemovitostí, který je zajištěný zástavním právem k nemovitosti – hypotékou. Je možno jej poskytnout na:

- financování koupě nemovitostí;
- financování výstavby nemovitostí;
- financování rekonstrukce, modernizace, opravy a přístavby nemovitostí;
- koupi podílu na nemovitosti za účelem vypořádání vlastnických nároků [3].

Hypoteční úvěr se stává součástí nemovitosti (hypotékou), je jejím věcným břemenem, s nímž je nemovitost prodávána či kupována. Hypoteční úvěry mají obecně i delší lhůtu splatnosti až do 30 let.

2. Obchodní parametry úvěrů pro municipality

Provozní municipální úvěry

V případě provozních úvěrů, určených ke krytí momentálních rozpočtových deficitů, je čerpání úvěrů prováděno zpravidla přímo ve prospěch běžného účtu obce. Čerpání je možné jednorázové či opakované, fáze čerpání předchází fázi splácení.

Splácení jistiny úvěru je možno provádět pravidelně měsíčně či čtvrtletně ve stejných nebo i v odstupňovaných splátkách. Banka obvykle při stanovení způsobu splácení přihlíží k finančním tokům v ekonomice klienta, jsou tedy možné i splátky v nepravidelných intervalech (např. v případě sezónních příjmů). Způsob čerpání a splácení je stanoven v úvěrové smlouvě.

V určitých případech, zejména jde-li o financování podnikatelských aktivit obce v oblasti oběžných prostředků (zásoby, pohledávky do lhůty splatnosti) je možno poskytnout tzv. *revolvingový úvěr* na provozní potřeby charakteristický tím, že není oddělena fáze čerpání a fáze splácení. U tohoto typu úvěru obec opakovaně čerpá či splácí tak, že výše zůstatku úvěru se neustále mění a klient nesmí překročit stanovený úvěrový limit. Revolvingový úvěr se zpravidla poskytuje na dobu 1 roku.

Proces splácení i čerpání úvěru banka kontroluje, klient bance předkládá žádosti o čerpání revolvingu a rovněž žádost o splácení úvěru. K datu splatnosti musí být však revolving splacen, tj. úvěrový účet musí vykazovat nulový zůstatek, v den splatnosti proto není již umožněno čerpání.

V některých případech u velmi dobrých klientů je revolvingový úvěr možno poskytnout jako opakovaný, tj. nevyžaduje se k datu splatnosti nulový zůstatek na úvěrovém účtu a poskytne se nový revolvingový úvěr, kterým je předchozí revolving vyrovnán.

Investiční municipální úvěry

Čerpání a splácení investičních úvěrů je obdobné jako u provozních úvěrů. Vzhledem k charakteru těchto úvěrů bývá fáze čerpání delší (často až 2–3 roky po dobu výstavby), fáze splácení jistiny nemusí plynule navazovat na fázi čerpání a dle posouzení finančních toků bankou může banka poskytnout odklad splácení (zpravidla max. 1 rok, netýká se však úroků). U tohoto typu úvěrů banky neposkytují většinou revolving – přirozené z hlediska určení úvěru. Jako specifický produkt obchodní banky vytvořily po vstupu České republiky do EU investiční municipální úvěry určené na dofinancování projektů z evropských fondů.

Hypoteční úvěry municipalitám

Čerpání hypotečního úvěru je přísně účelové ve vztahu k předloženým dodavatelským smlouvám a fakturám a probíhá obvykle výhradně ve prospěch účtů dodavatelů stavebních a interiérových prací. Čerpání úvěru může probíhat vzhledem k charakteru účelu úvěru na investice až po dobu cca 24 měsíců i déle, opět přesněji dle obchodních podmínek dané banky.

Splácení úvěru je obvykle rovnoměrné a pravidelné, to platí zejména u anuitního způsobu splácení, kdy splátky jistiny úvěru (rostoucí) a splátky úroku (klesající vlivem snižovaného zůstatku) jsou v součtu konstruovány jako konstantní, což někdy odpovídá na požadavky klienta ohledně rovnoměrného splátkového zatížení po dobu úvěrového obchodu. V poslední době banky nabízejí u hypoték i klasickou formu splácení, kdy se odděleně splácí jistina a zvláště úroky úvěrů, tak jako u standardních podnikatelských úvěrů. Zde je způsob splácení jistiny variabilnější.

Úročení

V případě klasického provozního či investičního úvěru, jenž je úročen pomocí jednoduchého úročení, jsou úroky vyměřovány z nesplaceného zůstatku úvěru, jsou tedy maximální v prvotních obdobích splácení a minimální s blížícím se termínem splatnosti.

U revolvingového typu úvěru se rovněž úrok vyměřuje ze zůstatku nesplaceného (=čerpaného) úvěru, výše úroků se zde samozřejmě mění dle aktuální výše čerpání.

U anuitního typu splácení je úrok spolu s úmorem jistiny součástí celkové konstantní výše anuitní splátky, v této konstantě se sčítá klesající úroková část a stoupající úmorová složka. Tento typ se používá výhradně pro hypoteční úvěry municipalitám.

Vyúčtování úroků u všech typů se provádí dle dohody obce a banky v pravidelných měsíčních či čtvrtletních intervalech, úhradu úroku jako součásti bankovního zisku není možné odložit. Vyměřená částka se skládá z jednotlivých denních úroků vypočtených metodou 360/360 dní (tj. měsíc je 30 dnů), resp. výjimečně metodou 365/365 dní.

Výše úrokové sazby závisí na ohodnocení bonity obce příslušnou obchodní sazbou, banky vycházejí u obcí z posouzení obchodního rizika na základě analýzy ekonomiky obce z předkládaných výkazů, nabízená úroková sazba odráží rovněž i posouzení rizika zajištění. Orientačně se dle bonity obce převážně pohybují úrokové sazby v rozpětí 7–12 %.

V případě nesplácení úvěru banky ve smlouvě o úvěru stanovují sankční sazbu ze smluvně nesplacené částky úvěru, jež se pohybuje okolo 20 %.

Úroková sazba obecně je nabízena buď jako *pevná* (fixní), či jako *proměnná* (variabilní). Obecně vychází z ceny zdrojů pro danou banku a z toho vyplývají i odchylky mezi jednotlivými peněžními ústavami (odhlédnuto od preferenční či diskriminující obchodní politiky) a z toho rovněž vyplývají i jisté rozdíly mezi aktuální hodnotou pevné sazby a proměnlivé sazby (konstruované jako proměnlivá bazická sazba plus pevná odchylka).

Volba typu sazby pro klienta vyjadřuje vždy určitou míru nejistoty.

V případě pohyblivých sazeb je vývoj pro banky důležitých cen peněžních zdrojů (diskontní sazba ČNB, mezibankovní referenční sazby **PRIBOR**, **EURIBOR**, **LIBOR**, ap.) silně závislý z makroekonomického hlediska na vývoji světových trhů a světové ekonomiky. Zvláště v dlouhodobém horizontu je prognóza vývoje variabilní sazby obtížná, rovněž i v krátkodobých horizontech dochází vlivem ekonomických krizových jevů u nás či ve světě ke skokovým změnám.

V případě pevné sazby je situace zřejmá, ta se nemění po dobu úvěrového obchodu. Lze obecně říci, že při průměrné míře nejistoty je u krátkodobých a částečně střednědobých úvěrů pro klienta výhodné, je-li mu nabízena nízká úroveň fixní sazby (např. 8,2 %), i když aktuální výše variabilní sazby se pohybuje pod ní (např. 6M PRIBOR + 2,2 % = 7,7 %).

Obchodní banka ovšem může volbu typu sazby v některých typech omezovat (např. pevnou sazbu neposkytovat na úvěry se splatností delší než 7 let apod.).

Specifikem u hypotečních úvěrů pro municipality je úroková sazba a to vzhledem k charakteru a likviditě zdrojů pro hypoteční formu financování, obchodovatelných cenných papírů, tzv. *hypotečních zástavních listů* (HZL). Protože se jedná o dlouhodobé cenné papíry se stanoveným pevným výnosem, je i úroková sazba u HÚ stanovena obvykle jako *pevná*, a to zpravidla s 5 letou platností. Po uplynutí této doby má úroková sazba charakter tzv. *vyhlášené sazby*, u klasických úvěrů neuplatňované, neboť banka je u hypotečních úvěrů oprávněna po 5 letech vyhlásit novou úrokovou sazbu na další období svým jednostranným vyhlášením. Na straně klienta existuje právo splatit hypoteční úvěr bez sankčních poplatků, není-li ochoten přistoupit k nové úrokové sazbě.

Na druhé straně vzhledem k dobré likviditě HZL z hlediska banky bývá úroková sazba z hypotečních úvěrů u municipality nižší než u klasických úvěrů.

Poplatky

Výše poplatků rovněž odpovídá obchodní politice dané obchodní banky vůči segmentu municipality. Za vyhodnocení žádosti a uzavření úvěrového obchodu si obchodní banky účtují poplatky dle svého oficiálního sazebníku. Poplatek je u bank různý, jeho výše je někde stanovena pevně z částky úvěru (např. 1 %), někde je jeho dolní i horní hranice limitována (např. 0,3 % z výše úvěru, minimálně 5 000,- Kč a maximálně 50 000,- Kč). Některé banky rozlišují dvě části *poplatku – za zpracování žádosti*, kterou klient platí ihned a *poplatek za realizaci obchodu*, jež klient platí v případě schválení.

U některých typů úvěru (zejména revolvingového) klient platí *poplatek za rezervaci smluvní částky úvěru* (tj. vlastně poplatek za nečerpání).

Dalším poplatkem (smluvní odměnou), který si obvykle banky účtují, je *poplatek za předčasné splacení úvěru*, jeho výše je odlišná při pohyblivé a při pevné úrokové sazbě, vyjadřuje náklady na pořízení zdrojů bankou. Zejména při pevné sazbě bývá poplatek v citelné výši ve vztahu na dobu do termínu smluvně sjednané splatnosti úvěru.

Klient rovněž po dobu úvěrového vztahu platí *poplatek za vedení úvěrového účtu*, jež se pohybuje řádově ve stovkách Kč. Nepřímo lze přiřadit k nákladům na úvěr i poplatky za vedení běžného účtu klienta, jež banka vždy požaduje zřídit u úvěrující pobočky.

Pokud banky preferují ve své obchodní politice municipální úvěry, tak poskytují obcím preferenční slevy poplatků oproti podnikatelské sféře.

Účel použití municipálních úvěrů

Municipální úvěry jsou směřovány svým účelem do tří základních oblastí financování rozvoje obcí, měst a regionů. Velkou měrou jde o financování vybudování či modernizace

infrastruktury obcí (kanalizace, vodovody, komunikace, plynové rozvody), jako druhé použití tohoto typu úvěrů lze vysledovat kulturní, sociální či sportovní účely (domovy sociálních služeb, cyklostezky, rekonstrukce kulturních domů). V neposlední řadě jde nově o investice do ekologické sféry a oblasti obnovitelných zdrojů energie – vybudování čističek odpadních vod, bioplynových stanic a zařízení na spalování biomasy.

4. Procedura žádosti o úvěr

Ověření právní subjektivity

Jako klient a smluvní partner banky vystupuje vždy pouze obec či město, tj. nikoli obecní či městský úřad či magistrát nebo jeho představitelé, jimiž je starosta či primátor. Proto ve smyslu *Zákona č. 128/2000 Sb. o obcích* a ve znění pozdějších předpisů přistupuje banka vůči tomuto klientovi způsobem poněkud odlišným od podnikatelských subjektů i občanské sféry. Banka především požaduje:

- doklad o přidělení IČO;
- doklad prokazující oprávněnost jednání za město či obec;
- doklad o podpisovém právu;
- souhlas městského zastupitelstva s poskytnutím úvěru a jeho konkrétním zajištěním.

Podklady pro analýzu bonity obce

Banka podobně jako další instituce poskytující peněžní prostředky ve formě dotací, podpor a půjček ověřuje, zda obec vyrovnává své finanční závazky vůči státu a dalším institucím. Při převzetí žádosti o úvěr provádí její následnou analýzu pro návrh na úvěr a vyžaduje doložení dalších dokumentů prokazujících existenci a stav finančně-obchodních závazků a pohledávek (a to zejména při poskytnutí úvěru na podnikatelskou aktivitu obce). Tyto dokumenty a zjištění jsou většinou přílohou k žádosti resp. její částí.

Banka zjišťuje od obce zejména tyto skutečnosti s případným doložením dokumentů:

- stav úvěrových závazků obce k peněžním ústavům;
- stav dalších finančně-obchodních závazků, resp. podrozvahových položek (poskytnutých leasingů, směnek, přijatých ručení, vystavených směnek a směnečných avalů, poskytnutých bankovních záruk, nekrytých importních akreditivů, úvěrových příslibů, kreditních limitů k financování termínových operací a dokumentárních operací a jiných finančních zajištěních);
- pojistné smlouvy včetně případných vinkulací ve prospěch třetích osob;
- obchodní a majetkové podíly obce v jiných subjektech;

- informace o počtu a stavu běžných účtů obce;
- prohlášení o rozsahu majetku obce;
- přehled aktuálního stavu obchodních závazků a pohledávek (v případě financování podnikatelských aktivit obce).

Jedná se o možný nejširší výčet dokladů, požadovaných bankou. Skutečný rozsah je pak určen charakterem úvěrů a obchodní politikou banky. Banky rovněž v mnoha případech nepožadují přímé doložení uvedených skutečností, pouze žádají uvést informaci o stavu.

K provedení finanční analýzy ekonomiky obce a stanovení její bonity a úvěruschopnosti pro zpracování návrhu na poskytnutí úvěru požaduje banka předložit zejména oficiální roční účetní výkazy. Dále banky mohou požadovat doložení aktuálních (měsíčních, čtvrtletních, pololetních) výkazů, včetně výkazů subjektů, jež municipalita vlastní a fungují na základě komerčního principu a jejichž zisk může sloužit jako zdroj splácení úvěru.

Pro posouzení návratnosti úvěru v požadované době splatnosti a reálnosti rozložení splátek v jednotlivých letech ve vztahu k rozpočtovým majetkovým, příjmovým a výdajovým položkám resp. příjmům a výdajům, plynoucím z podnikatelských aktivit obcí, požadují banky předložit prognózované údaje v určité formě, kterou si jednotlivé banky určují. Tyto prognózy v tabulkové podobě typově a strukturálně odpovídají oficiálním výkazům s možnými odchylkami. Je nutno je zpracovat ve výhledu jednotlivých roků do doby splatnosti požadovaného úvěru s tím, že banky pro porovnání požadují obvykle uvést i historické údaje.

Rozvojový záměr

Pokud se jedná o investiční záměr dané obce, financovaný obchodní bankou buď úplně, většinou však v určitém podílu bankovního úvěru vedle vlastních zdrojů obce či dalších externích zdrojů (Českomoravská záruční a rozvojová banka, státní fondy resp. fondy EU), vyžaduje banka dokumenty osvědčující reálnost investice.

Přípravu a realizaci rozvojových či podnikatelských projektů obce od identifikace základní myšlenky a definice cílů až po jejich uvedení do provozu lze chápat jako sled fází, jež si můžeme rozdělit na předinvestiční, investiční a provozní. Úspěch či neúspěch projektu bude do značné míry záviset na poznacích marketingové, technické, technologické, finanční, obchodní a ekonomické povahy, jež obec prezentuje. Banka vyžaduje dokumentaci, týkající se zejména předinvestiční a investiční fáze rozvojového (investičního, podnikatelského) záměru. U provozních úvěrů pak zejména dokumenty, týkající se provozní fáze.

Zajištění úvěru

Kvalita zajištění je důležitou součástí posuzování úvěrového rizika daného projektu. Výše a kvalita zajištění mají obvykle vliv na cenu úvěru, tj. úrok a na další smluvní

podmínky, sjednáváné ve Smlouvě o úvěru. Klient musí doložit bance potřebné doklady, osvědčující vlastnictví či možnost použití navrhovaného zajišťovacího prostředku a potvrzující jeho kvalitu.

Mezi hlavní zajišťovací instrumenty patří:

- zástavní právo k nemovitosti – nejčastější forma zajištění, zástavcem může být jak obec coby úvěrový dlužník, tak třetí fyzická či právnická osoba, klient musí předložit příslušné notářsky ověřené nabývací tituly, výpis z katastru nemovitostí a odhad (buď dle zákona o oceňování nemovitostí či speciální tržní odhad-dle požadavků banky); tato forma zajištění je nutná u hypotečních úvěrů, jichž se netýkají v zásadě ostatní vyjmenované formy zajištění, brané pouze jako doplňkové;
- zástavní právo k věci movité – jako zajišťovací prostředky se uplatňují zejména dopravní prostředky či zemědělské stroje, jež mají technický doklad o vlastnictví;
- bankovní záruka – velmi kvalitní zajišťovací prostředek, v největší míře se využívá záruka ČMZRБ na základě splnění podmínek jejího programu Záruka;
- ručení třetí osobou – a to jak právnickou, tak fyzickou, banka ověřuje bonitu ručitele;
- směnečný aval – zajišťovacím prostředkem může být jak vyplněná směnka, tak nevyplněná blankosměnka se směnečným rukojemstvím fyzické či právnické osoby;
- zástavní právo k cenným papírům – banka přijímá do zástavy pouze kvalitní a dobře obchodovatelné obligace, depozitní certifikáty či akcie;
- zástavní právo k termínovanému vkladu – velmi kvalitní zajišťovací prostředek, na vkladech se provádí blokace ve prospěch banky;
- zástavní právo k obchodním pohledávkám – banka obvykle bere do zástavy přesně definovaný objem pohledávek pouze vůči prvotřídním a bonitním obchodním partnerům klienta.

Určitou formou zajištění úvěru je rovněž vinkulace případného pojistného plnění, které banky požadují sjednat ve svůj prospěch u pojistky objektu úvěru a v některých případech i (je-li klient vlastníkem a je-li to reálné) u pojistky objektu zajištění.

Závěr

Bankovní úvěry městům a obcím poskytuje řada bank na českém peněžním trhu. Nejdůležitějším poskytovatelem municipálních úvěrů je však tzv. velká trojka – velké univerzální obchodní banky, jež představují rozhodující finanční zprostředkovatele

bankovního trhu, tj. Česká spořitelna, Československá obchodní banka a Komerční banka. Tyto obchodní banky mají pro klientelu z řad municipalit vytvořeny speciální úvěrové produkty a navazující komplexní balíčky služeb. Z dalších členů tzv. malé trojky ze segmentu velkých bank (dle metodiky ČNB) představují UniCredit Bank a Hypoteční banka peněžní ústavy, jejichž produkty jsou rovněž speciálně orientovány na poskytování úvěrů městům a obcím. Ostatní české obchodní banky se příliš v této sféře bankovních úvěrů neangažují z hlediska malé pobočkové sítě či neexistence univerzální produktové orientace. Přehled českých obchodních bank orientujících se na municipální sféru (silně zvýrazněno) a jejich pozici na českém bankovním trhu z hlediska nejdůležitějších ekonomických ukazatelů – bilanční sumy aktiv, čistého zisku a počtu zaměstnanců, ukazuje následující tabulka a graf [4].

Tab. 2 Poskytovatelé municipálních úvěrů

Banka	Bilanční suma (mld. Kč)	Čistý zisk (mld. Kč)	Počet zaměstnanců
Česká spořitelna	862,23	15,81	10 865
CSOB	824,49	13,23	8 804
Komerční banka	699,04	4,91	8 468
UniCredit Bank CR	278,56	2,97	2 590
Raiffeisenbank	182,2	1,4	2 342
Hypoteční banka	138,18	1,17	1 640
GE Money Bank	98,56	1,03	726
Volksbank CZ	47,78	0,54	433
PPF banka	44,71	0,34	353
J&T Banka	38,54	0,24	182
LBBW Bank CZ	31,63	0,08	114
Wüstenrot hypoteční banka	6,9	0,01	84
Banco popolare ČR	3,15	-0,06	20
ČMZRB*	75,43	0,8	227
Česká exportní banka*	42,49	0,2	127
Celkem	3373,89	42,67	36 975

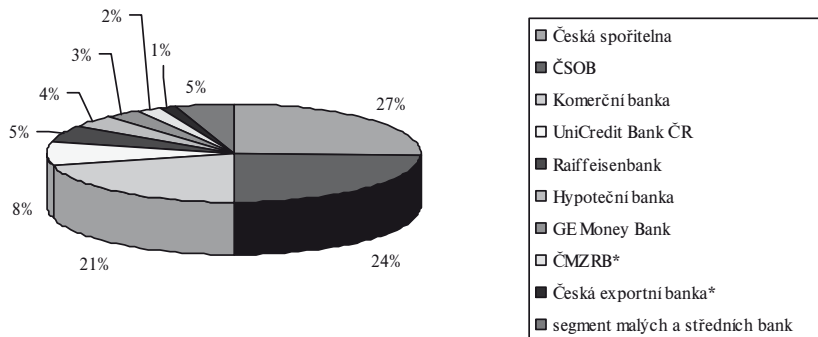
*) specifické banky s účastí státu

Pramen: www.bankovnictvi.ihned.cz

Obr. 1 Bilanční sumy obchodních bank v ČR

Pramen: www.bankovnictvi.ihned.cz

Bilanční suma (mld.Kč)

Celková zadluženost měst a obcí loni vzrostla zhruba o deset miliard na 107 miliard korun, z toho bankovní úvěry činily téměř 45 miliard Kč. Podle hodnocení Czech Credit Bureau, a.s. se kritické hranici zadlužení blíží nejvýše pět procent z více než 6 200 obcí v České republice. Propad v jejich příjmech způsobily zejména nižší objemy dotací a daní. Přesto příjmy obcí v loňském roce převýšily výdaje, jež v důsledku finanční a ekonomické krize byly nuceny obce podstatně omezit. Města a obce obecně vykazovaly v minulých letech dobrých ekonomických výsledků charakterizovaných solidním rozpočtovým přebytkem. Z dostupných údajů lze zjistit, že v roce 2008 vedlo hospodaření segmentu obcí celkově ke zvýšení zůstatku na jejich běžných účtech průměrně až na 26 % podíl z celkových provozních příjmů – to vytváří i potřebný polštář nyní v období finanční a ekonomické krize tak, aby přes cca 15procentní propad příjmů byly schopny municipality jako celek splácet poskytnuté bankovní úvěry [5]. Zároveň samozřejmě nelze vyloučit v případě části municipalit problémy, diferencovaně někdy i výrazné těžkosti některých měst a obcí, jež nedodržují rozpočtovou kázeň a nepřikročily včas k rozpočtovým omezením. Může k tomu dojít zejména u těch obcí, jež vynaložily neefektivně prostředky na dofinancování projektů z evropských fondů. Problémem může být i nízká pružnost rozpočtů v provozní sféře vyplývající z omezených možností municipalit dodatečně vytvářet vlastní zdroje příjmu ve vztahu k setrvačnosti provozních výdajů. Do budoucna nelze vyloučit i zastavení některých investic včetně investic kofinancovaných z evropských fondů. Přestože objem cizích zdrojů v bilanci municipalit rok od roku roste, a to i v přepočtu na jednoho obyvatele, celková úvěrová kapacita naší municipální sféry není vyčerpána a o města a obce jako poměrně stabilizovaný segment klientely budou nadále jevit rozhodující české obchodní banky trvalý zájem.

Literatura

- [1] *BANKOVNICTVÍ: měsíčník vydavatelství ECONOMIA*, 5/2009, ročník XVII, s. 8-13, ISSN 1212-4273 (příloha)
- [2] Czech Credit Bureau, a.s. [online]. [cit 2010-02-17].
Dostupné z WWW: <<http://www.creditbureau.cz/>>
- [3] Hamplová, K. Wehmeier, A. Propad daňových příjmů ještě nemusí přinést nižší rating. *BANKOVNICTVÍ* (příloha Financování municipálních projektů), 11/2009, ročník XVII, s. I.-II., (článek)
- [4] Hypoteční banka, a.s. [online]. [cit 2010-02-16].
Dostupné z WWW: <<http://www.hypotecnibanka.cz/>>
- [5] Moody's [online]. [cit 2010-02-16].
Dostupné z WWW: <<http://www.moody.cz/>>

The Municipal Loans

Abstract

The essay deals with characteristics of the municipal loans provided by commercial banks on the Czech banking market. The introduction is focused on the role of municipalities in the framework of banking business policy and on an advantages represented in banking credit policy. The substantial is the evaluation of the financial position of municipalities by means of rating (presented MOODY'S and Czech Credit Bureau system). It follows the analysis of basic kinds of loans created for municipalities and main features – drawing, repayment, interest, fees, securing, and credit procedure. In the conclusion is summarized situation of municipalities in time of the financial and economic crisis including survey of banks that provide municipal loans.

Key words: municipal loans, commercial banks, municipalities, financial position, rating, operational loans, investment loans, mortgage loans, interest, fees, drawing, repayment, securing, credit procedure

Kontaktní údaje na autora/autory

Ing. Petr Jiríček
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16, 586 01 Jihlava
e-mail: jiricek@vspj.cz

Malé a střední podniky a podnikatelské sítě

Roman Fiala

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstrakt

Malé a střední podniky představují významný segment ekonomiky. Přes velký přínos mají v porovnání s velkými podniky řadu nevýhod, které snižují jejich konkurenceschopnost. Jednou z možností, která je akceptovatelná i pro liberální ekonomy, protože při ní nedochází k zásahům státu do ekonomiky formou různých podpor, je tvorba podnikatelských sítí malých a středních podniků (kooperačních struktur). Cílem článku je provést typologii podnikatelských sítí. Ty můžeme členit pomocí kritérií směru (vertikální, horizontální a diagonální), času (od strategických aliancí vyžadujících dlouhodobé strategické plány až po typ, kam firmy vstupují do spolupráce neochotně, akde berou síť jako jediný, často poslední možný, prostředek k překonání dlouhotrvajících problémů), centralizace (centralizované a decentralizované), statickosti, dynamičnosti a vztahů, na nichž jsou založeny. Článek také upozorňuje na význam sítí pro malé a střední podniky.

Klíčová slova: *malé a střední podniky, podnikatelské sítě, konkurenceschopnost, hospodářství*

JEL Classification: *M1*

Úvod

Malé a střední podniky (MSP) představují významný a neobyčejně důležitý segment každého národního hospodářství a ve vyspělých zemích patří k hnacím silám rozvoje a ke stabilizačnímu prvku ekonomiky. I přes velký přínos pro národní ekonomiku se musí MSP potýkat s mnoha nevýhodami, které mají oproti velkým podnikům (dražší finanční zdroje, slabší vyjednávací pozice vůči odběratelům a dodavatelům, horší schopnost odstranit důsledky vnějších vlivů v počátcích podnikání a mnoho dalších nevýhod). Jedním z opatření, které může minimalizovat mnoho nevýhod, je tvorba podnikatelských sítí (kooperačních struktur) MSP. Výhodou tohoto opatření je fakt, že se z velké části dá zrealizovat bez podpory veřejných prostředků.¹

¹ I tvorba kooperačních struktur je v určitých případech podporována. V minulosti to byl např. program Klastry, který podporoval tvorbu klastrových iniciativ. Nicméně ve světě je naprosto běžná tvorba klastrů bez čerpání prostředků z EU nebo veřejných rozpočtů.

Význam malých a středních podniků

Je přirozené, že od 90. let počet MSP v České republice rostl a jejich podíl na počtu všech podniků u nás činil za rok 2006 podle statistik ČSÚ 99,85 %. MSP se také podílejí velmi významně na zaměstnanosti (61,38 %) a výši HDP (34,36 %). I v dalších ukazatelích, jako je podíl na celkovém vývozu (43,5 %) nebo přidané hodnotě (52,62 %), se MSP neztrácejí, ba naopak. Z uvedeného vyplývá, že obdobně jako jinde v Evropě jsou i v České republice malé a střední podniky páteří ekonomiky.

Podobně významným je sektor MSP samozřejmě i v jiných zemích. Naisbitt (1998) uvádí, že 500 největších podniků dnes² představuje pouze 10 % ekonomiky USA, zatímco ještě v roce 1970 to bylo 20 %, a zároveň tvrdí, že to jsou malé podniky, které vytvářejí globální ekonomiku, nikoli podniky skupiny Fortune 500.

Podle Vebera, Mikoláše a Vojíka (2005) v Evropě operuje 19 milionů malých a středních podniků, které představují 99,8 % všech podniků v Evropské unii a zaměstnávají více než 74 milionů lidí. V Asijsko-pacifické hospodářské kooperaci (APEC) tvoří MSP 98 % všech podniků, podílí se více jak ze 60 % na zaměstnanosti soukromého sektoru a více jak 30 % na celkové zaměstnanosti a vytvářejí kolem 30 % exportu a 50 % přidané hodnoty (Hall, 2002).

Podnikatelské sítě

Na celém světě jsme dnes dle Srpové (2003) svědky toho, že se gigantické podniky snaží o transformaci do sítí podniků. Rozpadají se na malé autonomní podniky, které stále více využívají externích dodavatelů a snižují počet úrovní řízení i počet zaměstnanců. Nové principy organizačního uspořádání cestou desagregace velkých firem do menších a samostatných jednotek jsou vedeny snahou lépe a pružněji reagovat na potřeby zákazníků. Dochází tak ke spojování výhod decentralizace (větší flexibilita, blízkost trhu, vyšší motivace i zodpovědnost) s výhodami centralizace (kapitálová síla, podíl na trhu, vlastní výzkum a vývoj, společná propagace aj.).

Úspěch malých a středních podniků ve 21. století je naopak spojován s opačným trendem – s integrací podniků do síťových organizací nejrůznějšího charakteru. Tyto sítě vznikají na základě kooperačních dohod mezi malými a středními podniky.

K dosavadním prvkům regulace výroby, jako je trh a konkurence, vliv státu, řízení na úrovni společností a vnitrofiremní plánování, tak přibývají podle Dědiny a Čejky (1999) nové podsystémy na základě mechanismu mezifiremní vzájemné spolupráce (různé formy spolupráce malých, středních i velkých firem, kooperace mezi velkými společnostmi a vědeckovýzkumnými centry atd.). Pro označování vzniklých struktur se vžily nové termíny – industriální sítě a podnikatelské sítě. Jsou vytvářeny kooperačními dohodami, které sdružují malé a střední společnosti.

² V roce 1998.

Typologie sítí malých a středních podniků

Sít' podniků definuje OECD (podle Skokana, 2004) jako skupinu firem, které používají spojené zdroje ke kooperaci na společných projektech. Podnikové sítě mají různé formy a slouží k různým účelům.

Pro větší přehlednost bychom sítě podniků mohli rozdělit podle následujících kritérií:

1. Podle směru

Zde můžeme podle Stříteckého (2000) rozdělovat sítě na vertikální, horizontální, popř. diagonální. Ve vertikální síti vytvářejí začleněné podniky vzájemně se doplňující aktivity. V zájmu globální konkurenceschopnosti mají často společnou propagaci a prodej výrobků, informační, právní a další služby, na základě kterých společně formují strategické záměry. Horizontální sítě vytvářejí protiváhu kapitálově silnějším zahraničním subjektům vybaveným lepším know-how. Cílem těchto druhů sítí je dosažení větší vyjednávací schopnosti a kapitálové síly. Diagonální sítě bychom mohli charakterizovat jako sítě mezi firmami z různých odvětví.

2. Časové hledisko

Smithová, Dickson a Smith (1991) rozdělují čtyři typy kooperačních forem podle časového horizontu plánování:

První z nich jsou strategické aliance, které definuje Gulati (1998) jako dobrovolné mezifiremní úmluvy, které zahrnují výměnu, sdílení nebo společný vývoj výrobků, technologií nebo služeb.

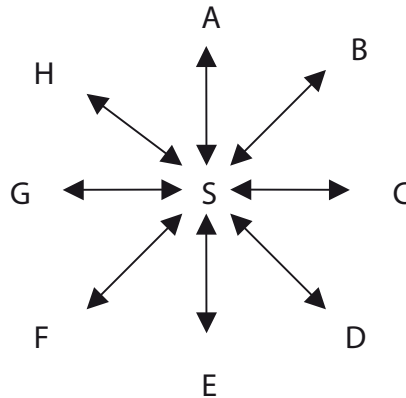
Druhý typ kooperačních forem se vyskytuje tam, kde existují krátkodobé strategické důvody pro konkrétní spolupráci – pouze z důvodu pokrytí specifického projektu.

Třetí typ kooperačních struktur je využíván tam, kde je spolupráce převážně neplánovaná, ale existuje jako výsledek současné příležitosti. Firmy jsou dostatečně podnikavé, aby využily příležitost.

Poslední, čtvrtý typ, se vyskytuje tam, kde firmy vstupují do spolupráce neochotně a kde berou sít' jako jediný, a často poslední možný, prostředek k překonání dlouhotrvajících problémů.

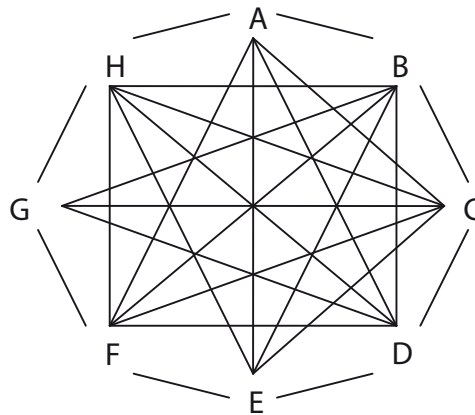
3. Hledisko centralizovanosti

Starkey (Church, 2003) rozděluje sítě na centralizované a decentralizované. Nejvíce centralizované modely sítí (obr. 1) mají koordinační funkci ovládající komunikaci středem sítě a nejsou zde žádné horizontální kontakty mezi členy sítě.

Obr. 1: Model centralizované sítě dle Starkeye
Zdroj: Church et al., 2003

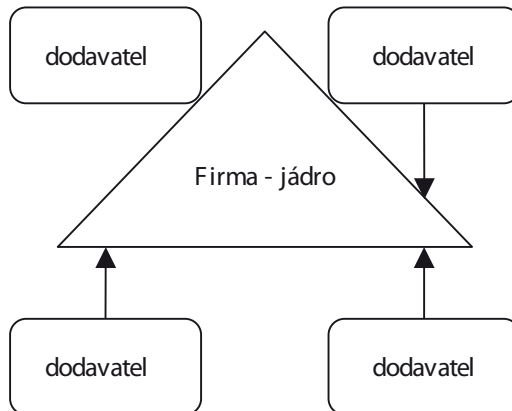
V nejvíce decentralizované síti (obr. 2) je kontakt mezi všemi členy bez centrálního vyjednávání jádra sítě. Tento model je teoreticky optimální, podle názoru Starkeye však nerealistický.

Obr. 2: Model decentralizované sítě dle Starkeye
Zdroj: Church et al., 2003

4. Hledisko statickosti a dynamičnosti

Statická síť dle Dědiny a Malého (2005) celkem typicky využívá částečně outsourcingu a je způsobem, jak zabudovat flexibilitu do hodnotového řetězce. V případě této sítě jsou aktiva vlastněna několika firmami, ale všechna jsou vložena do konkrétního podnikatelského záměru. Často dochází k tomu, že skupina dodavatelů je usídlena v okolí velké firmy (ta tvoří jakési jádro), a to buď proto, že této firmě poskytuje určité vstupy, nebo je pověřena distribucí jejích výstupů. Možné znázornění statické sítě je uvedeno na obr. 3. Fungování této sítě lze uvést na příkladu firmy BMW, ve které 55 až 75 % celkových výrobních nákladů pochází z outsoursovaných činností.

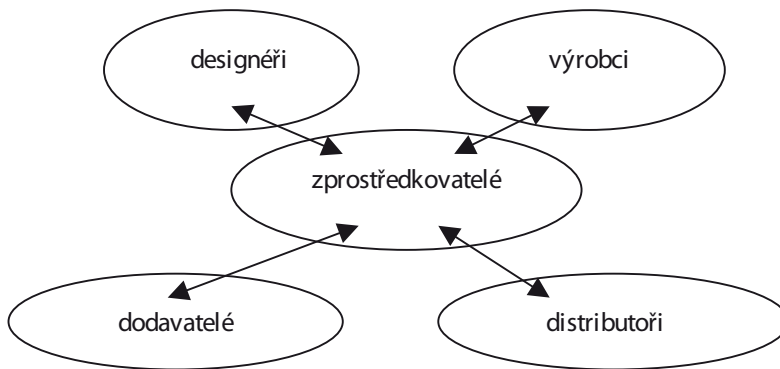

Obr. 3: Příklad znázornění statické sítě
Zdroj: Dědina, Malý, 2005

Vzhledem ke stále rychlejšímu tempu vývoje a diskontinuitě konkurenčního prostředí dotlačily některé firmy sítě do zřejmých limitů jejich možností. Především oblasti, jako jsou móda, hračky, vydavatelství, filmová produkce a biotechnologie, dovolují firmám (nebo dokonce vyžadují), aby outsourcovaly poměrně značně. Za těchto podmínek je vhodné vytvořit dynamickou síť, pro kterou je typické, že „vůdčí“ firma většinou využívá zdroje, které jsou z velké části nebo zcela vlastněny jinými společnostmi. Vůdčí firma pak spoléhá na určité základní znalosti, dovednosti a know-how, jako jsou samotná výroba, výzkum a vývoj spolu s designem, design a montáž, nebo se v některých případech spoléhá jen na zprostředkování.

Princip fungování dynamické sítě si lze ukázat na příkladu americké firmy Lewis Galoob Toys (Dědina, Malý, 2005). Většinu návrhů na produkty této společnosti vytvářejí nezávislí tvůrci a společnosti podnikající v oblasti zábavního průmyslu. Návrhy jsou pak předány řadě externích specialistů, kteří mají na starost velkou část designu, výrobní techniky a technologie. Galoob má dále uzavřeny smlouvy na výrobu a balení se zhruba tuctem firem v Hong Kongu, které navíc zpravidla předají tuto práci řadě továren v Číně. Když jsou hračky vyrobeny a dostanou se do USA, distribuuje je Galoob prostřednictvím dalších smluvních partnerů.

Dynamické sítě mohou poskytovat jak flexibilitu, tak specializaci. Každý uzel sítě se specializuje pouze na určitou konkrétní činnost, takže pokud je zprostředkovatel schopen dát rychle dohromady jednotlivé zdroje, takováto síť dosahuje maximální citlivosti na požadavky trhu a případné změny. Příklad znázornění dynamické sítě je na obr. 4.

Obr. 4: Příklad znázornění dynamické sítě
Zdroj: Dědina, Malý, 2005

5. Dle vztahů, na nichž jsou sítě založeny

Sítě je dle tohoto kritéria možno členit na čtyři základní typy (Dědina, Malý, 2005):

a) Síť založená na osobních a etnických vazbách

V tomto případě jsou vazby založeny na rodinných a osobních kontaktech. Podnikatelská síť je tedy vytvořena na základech sociální sítě, jejíž síla je odvozena především od míry důvěry v rámci rodinných či úzce osobních společenství. Vytvoření a podoba sociální sítě je ovlivněna dvěma skutečnostmi. Jednak sítí osobních vztahů s konkrétními jednotlivci a obchodními aktivitami, jednak kulturním prostředím, ve kterém partneři žijí a které ovlivňuje uznávané hodnoty, postoje a chování lidí, což pak samozřejmě formuje i povahu vztahů, které se vytvářejí. Příkladem může být dle Dědiny a Malého síť 57 milionů Číňanů žijících mimo území svého státu, která je tvořena samostatnými podnikateli a podnikatelskými rodinami. Každá rodina je často sama o sobě sítí firem a podniků a všechny tyto sítě jsou navíc propojeny navzájem. Jsou spolu v čilém styku jako součásti jedné sítě, zároveň však fungují jako samostatné a nesmírně efektivní jednotky.

b) Síť firem v určité zeměpisné oblasti

Charakteristickým rysem těchto sítí je zeměpisná blízkost a také sdílené závazky vyplývající ze společných cílů a uznávaných hodnot. K vytvoření takovéto sítě může dojít jak na základě tradičně dlouhodobé spolupráce, tak díky nějaké zprostředkující organizaci. Pro tyto sítě je typická silná vazba k dané oblasti a akumulace znalostí a kapacit pro vysoký stupeň výrobní specializace. Tato specializace pak dovoluje rozklad výrobního řetězce a vytváření rozsáhlých vazeb spolupráce a smluvních dohod mezi partnerskými firmami.

Jako příklad lze uvést průmyslový okrsek Montebelluna v Itálii, který tvoří téměř 500 firem, z nichž je 322 výrobců obuvi, 128 firem jsou výrobci v příbuzných řemeslech. Roční výroba 115–120 milionů párů obuvi představuje 70 % italské produkce sportovní obuvi a 5 % světové produkce sportovní lyžařské obuvi (Skokan, 2004).

c) Síť zastřešená organizací či institucí

Tato forma sítě je vytvořena na bázi vlastnických vztahů, investic nebo společného členství v určité organizaci. Vznik této sítě může být mimo jiné podnícen i regulačními podmínkami, které jsou v daném státě. Jako příklad je uváděna Itálie, kde snaha vyhnout se vysokým daním a dalším povinnostem, které byly uloženy velkým podnikům, vedla podnikatele k zakládání několika menších firem místo jedné velké (Dědina, Malý, 2005).

d) Síť založená na vztazích dodavatel – odběratel

Tyto sítě vznikají na základě realizačních smluv nebo permanentních vztahů výměny, vzájemného ovlivňování a rozvoje mezi dvěma nebo více firmami. Tyto vztahy jsou tedy něco více než vazby při běžných obchodních transakcích, protože je zde vyvíjeno úsilí o vzájemný rozvoj, a dochází zde k zapojení jedné firmy do činností jiné firmy. Tyto sítě se typicky vyskytují v rámci určité oblasti, ovšem jedná se o širší fenomén, který není závislý na zeměpisné blízkosti. Význam těchto sítí je patrný při porovnání s transakcemi mezi zcela nezávislými subjekty, které jsou zaměřeny zejména na uspokojení okamžitých potřeb. V případě těchto sítí totiž jde o zabezpečení dlouhodobých výhod plynoucích ze sdílení informací a spolupráce. Specifickým způsobem, kterým mohou být výhody realizovány, je například spolupodílení se na vývoji nových produktů (Dědina, Malý, 2005).

Závěr

V dnešní době může být schopnost vytvořit kooperační strukturu typu klastru, nákupní aliance, franchisingu, virtuální organizace, améby a dalších jedním z faktorů úspěchů malého a středního podnikání. Například účast v nákupní alianci může velmi snížit nevýhodu omezeného vyjednávacího vlivu vůči dodavatelům. Vstupem do této sítě se podnikatel stává konkurenceschopnějším v cenové oblasti, a pokud uplatní přirozené výhody malých podniků vůči nadnárodním řetězcům (např. osobní přístup), mají i malé prodejny šanci na trhu velmi dobře prosperovat.

Literatura

- [1] DĚDINA, J., MALÝ, M. *Moderní organizační architektura*. Praha: Alfa Publishing, 2005. 176 s. ISBN 80-86851-11-7.
- [2] DĚDINA, J., ČEJKA, J. *Management a organizování podniku v podmínkách globalizace*. 1. vyd. Praha: Brabapress, 1999. ISBN 80-902716-0-X.
- [3] GULATI, R. Alliances and networks. *Strategic Management Journal*. Vol. 19, 1998, s. 293–317.
- [4] HALL, CH. *Profile of SMEs and SME Issues in APEC 1990 – 2000*. Singapore: World Scientific Publishing, 2002. ISBN 981-04-7990-5.

- [5] CHURCH, M., et al. Participation, relationships and dynamic change: New Thinking On Evaluating The Work Of International Networks. *Working Paper*. No. 121, 2003, s. 1– 43. ISSN 1474-3280.
- [6] NAISBITT, J. Od národních států k sítím. In *Nový obraz budoucnosti. Rethinking the Future*. Praha: Management Press, 1998. ISBN 80-85943-80-8.
- [7] SKOKAN, K. *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis, 2004. ISBN 80-7329-059-6.
- [8] SMITH, H. L., DICKSON, K., SMITH, S. L. „There are two sides to every story“: Innovation and collaboration within networks of large and small firms. *Research Policy*. Vol. 20, 1991, s. 457-468.
- [9] SRPOVÁ, J. Podnikatelské sítě a zvyšování konkurenceschopnosti malých podniků. In *Sborník z mezinárodní konference Malé a střední podniky před a po vstupu do EU*. Karviná: OPF SU, 2003, s. 322-327. ISBN 80-7248-194-0.
- [10] STRÍTECKÝ, J. Sítě spolupráce malých a středních podniků. *Moderní řízení*, č. 6/2000, s. V-VIII. ISSN 0026-8720.
- [11] VEBER, J., SRPOVÁ, J. et al. *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 80-247-1069-2.
- [12] *Statistika malých a středních podniků*. [on-line]. [cit. 2010-02-12]. Dostupné z: <download.mpo.cz/get/31460/34779/374247/priloha004.pdf>.

Small and Medium Enterprises and Entrepreneurial Networks

Abstract

Small and medium enterprises represent significant segment of the economy. Despite a big contribution, they have a lot of disadvantages, in comparison with large enterprises, that make them less competitive. There is a possibility acceptable even for liberal economists, when the state does not intervene in the economy in the form of different sorts of support and that is the creation of entrepreneurial networks of small and medium sized enterprises (cooperative structures). The aim of the article is to accomplish the typology of the entrepreneurial networks. These can be divided with help of criterions of direction (vertical, horizontal, diagonal), time (from strategic alliances involving a company's long-term strategic plan to the type, where firms enter reluctantly as the only means of overcoming long-standing problems, often as a last resort), centralization (centralize and decentralize), statics, dynamics and relationships, which they are based on. The article notes importance of networks for small and medium enterprises.

Key words: small and medium enterprises, entrepreneurial networks, competitiveness, economy

Kontaktní údaje na autora/autory

Ing. Roman Fiala
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16
586 01 Jihlava
tel.: 567 141 217

Využití benchmarkingu v řízení vysoké školy

Martina Chalupová

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Abstrakt

Příspěvek popisuje stav využívání benchmarkingu v oblasti vysokoškolského vzdělávání. Příkladem jsou aktivity v rámci Evropského centra pro strategický management vysokých škol a zapojení českých vysokých škol do jeho programu. V oblasti řízení kvality se benchmarking stává vhodným nástrojem pro vysoké školy. Příspěvek poukazuje na fakt, který vyplývá z analýzy dostupných publikací, že v této oblasti chybí všeobecně přijímaná jednotná terminologie, typologie a metodika.

Klíčová slova: benchmarking vysokých škol, Evropské centrum pro strategický management, ESMU, řízení kvality

JEL Classification: M190

1. Úvod

Vysoké školství v České republice čekají významné změny. Konkurence se stává výraznější nejen z titulu vyššího počtu vysokých škol, ale také kvůli demografickému vývoji, kdy v příštích letech očekáváme výrazný pokles uchazečů o vysokoškolské studium. Veřejné finance poskytované vysokým školám se snižují, ačkoli požadavky na výkon i na kvalitu poskytovaných činností rostou. To vše nutí vzdělávací instituce ke zvyšování vlastní atraktivitě na trhu vzdělávání, více se profilovat a intenzivněji komunikovat se svým okolím. Za jednu ze základních technik zjišťování a vyhodnocování informací o těch nejlepších postupech konkurence za účelem zvyšování výkonu je v současnosti považován benchmarking. V oblasti řízení kvality se stává vhodným a dobře využitelným nástrojem pro vysoké školy.

Termín benchmarking označuje nástroj řízení kvality, který hledá nejlepší řešení na základě měření výkonů a procesů organizací a jejich vzájemného systematického porovnávání. Umožňuje tudíž manažerům lépe poznat vnitřní fungování organizace, identifikovat příležitosti ke zlepšení či efektivně sdílet zkušenosti na podporu jejich vzájemné spolupráce [1]. Michael Spendolini ve své publikaci pro American Management Association identifikuje benchmarking jako kontinuální proces a nikoliv jako jednorázový akt. Je to proces, který poskytuje hodnotné informace a nikoliv jednoduché odpovědi. Jde tedy o proces učení se, ne o pouhé kopírování myšlenek nebo praktik.

Tento proces má šetřit čas, zintenzivnit práci a má být účinným nástrojem, který povede ke zlepšení. [2]

2. Benchmarking ve vysokém školství

Některé implicitní formy „benchmarkingu“ se na českých vysokých školách objevují už delší dobu. Tento pojem často používali různí aktéři pohybuující se v oblasti vysokého školství, kdykoliv se jednalo o jakékoliv porovnání domovské instituce s jinou vysokou školou. V současné době velmi roste zájem o formalizaci a institucionalizaci procesů benchmarkingu v oblasti terciárního vzdělávání.

V publikaci „Benchmarking in Higher Education, An international review“ (1998) [3] Alan Schofield zdůrazňuje, že *„tento termín se může významně lišit v různých přístupech a praxích, což může způsobit problémy institucím, které se o benchmarking zajímají poprvé“*. V té samé publikaci, na základě analýzy benchmarkingu v australském kontextu, Prof. Vin Massaro dodává, že se používá *„povšechně k tomu, aby zastřešil kvalitativní komparace, statistické komparace s některými kvalitativními dodatky o tom, o čem vypovídá statistika a jednoduchá generace statistických dat z různých zdrojů, které jsou poté publikovány jako tabulky bez pokusu o jejich interpretaci“*. Často chybí důraz na procesy, které jsou základem tohoto nástroje řízení.

3. Typy benchmarkingu

To, co bylo napsáno v polovině devadesátých let, stále platí. Označení „benchmarking“ se používá pro velmi rozdílné procesy – od pouhého porovnání statistických dat a indikátorů až po detailní analýzu procesů uvnitř institucí. V zásadě tak vzniká riziko, že se pod tímto pojmem jednoduše schová široké rozpětí manažerských nástrojů. V ekonomické teorii se vyskytlo několik pokusů o rozlišení různých typů benchmarkingu. V oblasti obecné typologie benchmarkingu je nejvíc citován Robert Camp, který rozdělil benchmarking na 4 základní typy [4]:

- Interní benchmarking
- Konkurenční benchmarking
- Funkční/průmyslový benchmarking
- Benchmarking „nejlepší ve své kategorii“

Jeho teorii uzpůsobil realitě vysokých škol Jeffrey Alstete [5]:

3.1. Interní benchmarking: srovnávání činností různých kateder, oddělení, fakult nebo i celých kampusů na vysoké škole za účelem nalezení příkladů nejlepší praxe v instituci bez nezbytného užití externích standardů, vůči nimž by se výsledky srovnávaly. Porovnávat lze různé součásti vysoké školy, kde existuje relativně vysoký stupeň přenosu pravomocí, nebo součásti, kde se používají dohody o provedení práce nebo licence při zajišťování výuky velkého rozsahu, nebo součásti/pobočky nacházející se v různých vzdálenějších místech, zajišťující části nebo celé studijní programy apod.

3.2. Externí konkurenční benchmarking: umožňuje srovnávání činností v klíčových oblastech na základě informací získaných od institucí, které jsou považovány za konkurenty. Proces se může setkávat s obtížemi a je obvykle zprostředkován neutrálními články, aby se snadněji zajistilo, že jsou získávána důvěryhodná data.

3.3. Externí kolaborativní benchmarking: obvykle zahrnuje srovnávání s velkou skupinou institucí, které nejsou bezprostředními konkurenty. Metodika je obvykle relativně otevřená a založená na spolupráci. Takové projekty mohou být uskutečňovány samotnými institucemi na kolektivní bázi, ačkoli v některých případech může projekt usměrňovat a řídit centrální agentura nebo konzultant, aby se zajistila kontinuita a dostatečná pružnost.

3.4. Externí benchmarking zaměřující se na přesahy mnoha činností (nejlepších ve své kategorii): hledá příklady nové a inovativní praxe napříč četnými činnostmi bez ohledu na to, na čem se zakládá. Některými praktiky je považován za nejvíce žádoucí formu benchmarkingu, protože může vést k největším zlepšením činností. V praxi může však být značně obtížné operacionalizovat výsledky srovnávání četných činností a může to také vyžadovat vysokou úroveň institucionálních zásahů, aby se odstranila nevyhnutelná mnohoznačnost výsledků. Uvádí se, že mimo USA se ve vysokém školství tento přístup užívá jen málo.

3.5. „Implicitní benchmarking“: sleduje iniciativu vycházející z tlaků trhu, centrálního financování nebo externě působících agentur.

4. Metodika benchmarkingu

Z užšího hlediska si lze pod tímto pojmem představit následující procesy a jevy členěné do 4 etap, kterými se dá řídit – podle Karen Clarkové v publikaci „Benchmarking as a Global Strategy for Improving Instruction in Higher Education“, 2002 [6]:

4.1. Plánování

- Identifikace srovnávaných organizací;
- určení metody sběru dat a samotný sběr dat.

Cílem prvního kroku je zjistit, na který produkt či proces se zaměřit. Nejdříve se zkoumá vlastní organizace. Dalším zásadním krokem je nalezení vhodného partnera pro porovnávání. S partnerem je nutno navázat vzájemné vztahy na té nejvyšší možné úrovni v organizaci. Velká část úspěchu benchmarkingu je závislá na objektivitě získaných informací, jež závisí zejména na způsobu sběru dat. Jako nejčastěji využívané způsoby sběru dat se uvádí:

- Dotazníková šetření;
- interview se zástupci partnera;
- pozorování přímo na místě;
- analýza dostupných záznamů.

4.2. Analýza

- Stanovení současné úrovně výkonnosti;
- definice budoucí úrovně vlastní výkonnosti.

Tato etapa zahrnuje organizování a třídění nabytých informací, pochopení zaměření partnerských organizací a určení rozdílů mezi tou naší organizací a partnery. Zjištění rozdílů je pouze částí analytického kroku, a tudíž je nutno pochopit a zjistit postupy, proč rozdíl mezi organizacemi vznikl.

4.3. Integrace

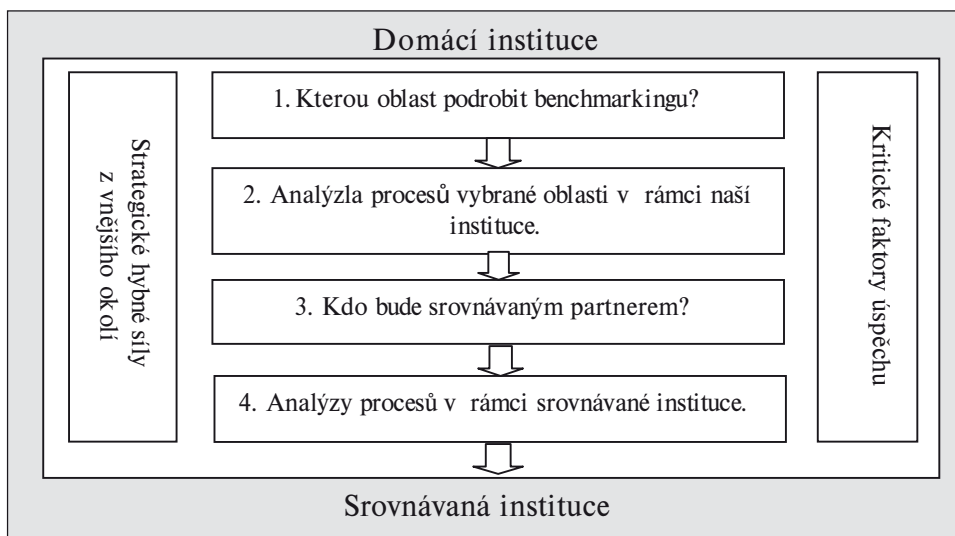
- Konzultace výsledků a získávání ohlasu u partnerů;
- stanovení funkčních cílů pro zlepšování.

4.4. Realizace

- Plánování projektu zlepšování;
- implementace plánů a monitorování výsledků;
- opětovné porovnávání výkonnosti.

Poslední etapa v sobě zahrnuje činnosti zaměřené na snížení zjištěného rozdílu a proces zdokonalování na viditelné výsledky, které je dobré vyjádřit za nové cíle organizace.

Benchmarking by měl být trvalý systematický proces pro poměrování procesů probíhajících v jedné instituci s procesy jiné vysokoškolské instituce ve snaze najít vnější pohled zaměřený na vnitřní aktivity. Posouzení by mělo být založené nejen na povaze sledovaného problému/činnosti, ale také na kontextu, ve kterém vzniká/probíhá. Jako konkrétní příklad lze uvést vysoké školy podobné velikosti umístěné v různých částech země/regionu a náklady na studium. Pokud je jedna vysoká škola schopna vzdělávat studenty při nižších nákladech než porovnávaná instituce, mělo by být úkolem vedení zjistit, zda mohou být aspekty efektivnějšího modelu přeneseny na jeho vlastní instituci.

Obr. 1 Model procesu benchmarkingu

5. ESMU – Evropský program benchmarkingu vysokých škol

Na evropské úrovni vznikl už před 11 lety projekt „Benchmarking v evropském vysokém školství“. Evropské centrum pro strategický management vysokých škol (ESMU) iniciovalo jeho vznik za účelem měření a podpory nejlepších postupů v řízení vysokých škol. Cílem projektu je identifikace a podpora nejlepších zkušeností; sdílení myšlenek a vyšší informovanost o alternativních postupech; využití výhod zkušeností na mezinárodní bázi; a inovace. [7] Vznikla tak evropská platforma pro jednotlivé vysoké školy, které mají zájem o benchmarking na evropské úrovni.

Benchmarkingové aktivity se soustřeďují na vysokoškolskou instituci jako takovou, jsou do ní zapojeni rektori, prorektori, děkani, ale i vedoucí administrativních oddělení, akademici, pracovníci jednotlivých oddělení, studenti a velice často i absolventi a jejich zaměstnavatelé. Benchmarking pokrývá procesy řízení vysoké školy na různých úrovních. Používány jsou jak kvalitativní, tak kvantitativní metody. Kvalitativní přístup je využíván zejména pro zkoumání mise, cílů a stupně autonomie vysoké školy.

Na rozdíl od většiny ostatních iniciativ benchmarkingu se program benchmarkingu ESMU soustřeďuje na efektivitu institucionálních procesů a nikoli na úzce zaměřené funkce fakult, kateder, ústavů, oddělení a odborů. To také umožňuje, aby se účastníci programu, což jsou představitelé přihlášených vysokých škol, učili jeden od druhého bez ohledu na národní hranice.

Projekt ESMU „Hodnocení kvality vysokých škol“ si během let 2006–2008 kromě jiného kladl za cíl sledovat vývoj zajišťování kvality v Evropě, zejména v rámci Boloňského procesu, ale i mimo něj. Do pilotního projektu se v roce 2005 zapojily také

české univerzity: Vysoké učení technické v Brně a Západočeská univerzita v Plzni. Na základě svých zkušeností pak vstoupily do projektu v roce 2006. Obě vysoké školy společně vypracovaly rozvojový projekt, který jim umožnil hradit část potřebných nákladů. VUT navázalo na svoji účast v projektu „Hodnocení kvality vysokých škol“ z minulého roku a v rámci benchmarkingu se v souladu s cílem projektu soustředila na vnitřní hodnocení kvality a na řízení procesů, což je strategickým záměrem vedení školy. Skupina pro zajišťování kvality VUT zpracovávala zprávu o řízení tří procesů, které byly vybrány: Marketing vysokoškolských institucí; Situace instituce na rostoucím konkurenčním trhu vysokoškolského vzdělávání; Inovativní výuka a studium. [8]

6. Závěr

Projekt „Hodnocení kvality vysokých škol“ pokračuje i v letech 2008 až 2010 a snaží se pro vysoké školy přinášet maximum informací a zároveň využívat všech znalostí i zkušeností ke zpracování užitečné a přínosné metodiky. Pro toto období jsou stanoveny tyto priority:

- Celoživotní vzdělávání
- Spolupráce vysokých škol s podnikatelskou sférou
- Reforma studijních plánů
- Řízení

Na základě analýz a prakticky prováděného benchmarkingu ESMU stanovila několik důležitých podnětů pro teorii benchmarkingu vysokých škol a definovala úkoly, kterým by se měla ekonomická teorie věnovat.

Benchmarking v oblasti silně diverzifikovaného systému terciárního vzdělávání s širokou škálou činností postrádá koherentní a široce přijímané definice klíčových aspektů (např. co to je benchmarking) a také to, že zde neexistují standardy konceptů benchmarkingu tak, jako jsou zavedeny v obchodních společnostech a průmyslových podnicích. Benchmarkingové iniciativy v oblasti vysokých škol si vytvářely vlastní koncepty, které sloužily konkrétnímu účelu a byly tak jen těžko použitelné pro generování obecných konceptů. Obecné koncepty v oblasti vysokého školství možná neexistují, možná jen potřebují více času a širší platformu pro vytvoření všeobecně přijatelného patrně však flexibilního standardu typů a metod zjišťování kvality.

Zajišťování kvality ve vysokém školství je základní prioritou této vzdělávací sféry. Přístupy ke kvalitě ve vzdělávání jsou v různých zemích odlišné a rychle se vyvíjejí, což platí ve stejné míře o mezinárodní spolupráci. Celá řada významných projektů sdružuje různé země, agentury pro zajišťování kvality, jednotlivé vysoké školy a další aktéry ke spolupráci. V tomto dynamickém prostředí je též potřeba informace zpracovávat a třídit tak, aby byly srozumitelné a přinášely užitek.

Základní a nejdůležitější způsob zajišťování kvality v českém vysokém školství je v kompetenci Akreditační komise. V praxi vystupuje v roli vnějšího hodnotitele, využívá výsledky vnitřního hodnocení kvality příslušné vysokoškolské instituce.

Akreditační komise by tudíž logicky mohla být tou správnou organizací, která by mohla poskytovat informační platformu po benchmarkingové aktivitě vytvořením registru pro tyto aktivity. Hlavní část výzkumu by pak měla být věnována analýzám existující literatury o benchmarkingu ve vysokém školství, v rozsahu od teoretických pojednání po případové studie.

Literatura

- [1] HINDLS, R. - HOLMAN, R. - HRONOVÁ, S. a kol. *Ekonomický slovník*. Vyd. 1. Praha : C.H.Beck, 2003. 620 s. ISBN 80-7179-81.
- [2] MICHAEL J. SPENDOLINI, *The Benchmarking Book*, Amacom Publishers, American Managers Association, New York, 1992, s. 32. ISBN 0814450776.
- [3] SCHOFIELD, A. *Benchmarking an overview of approaches and issues in implementation*, in: Schofield, Allan *Benchmarking in Higher Education: An International Review*, London, 1998: CHEMS, and Paris: UNESCO, s. 7-20
- [4] CAMP, R., *Benchmarking: The search for industry best practices that lead to superior performance*, 1989 Milwaukee, Wisc.: AS QC Quality Press.
- [5] ALSTETE, JEFFREY, W. (1995), *Benchmarking in Higher Education: Adapting Best Practices to Improve Quality*. ASHE –ERIC, Higher Education Report No. 5
- [6] CLARK, Karen L. *Benchmarking as a Global Strategy for Improving Instruction in Higher Education* [online]. Phoenix : 2002, dostupný z WWW: <http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/13/33/9b.pdf>.
- [7] *Benchmarking in European Higher Education, Findings of a Two-Year EU-Funded Project*, 2008, Socrates Project N° 2006-1470/001-001 SO 2-81AW B, dostupné na www.education-benchmarking.org
- [8] ZÁVADA J., ŠEBKOVÁ H., MÜNSTEROVÁ E. „Benchmarking“ v hodnocení vysokých škol, In: *Aula, revue pro vysokoškolskou a vědní politiku*, 1210-6658 CZ Roč. 14; č. zvláštní číslo/2006 (2006); s. 83-96.

The Use of the Benchmarking in Higher Education

Abstract

An article describes the use of the benchmarking in higher education, activities of the European Centre for Strategic Management of Universities Activities and its project, Benchmarking in Higher Education, which investigated the concepts and practices of benchmarking in higher education (and the Czech universities are taking part in it). An article comes to the conclusion that benchmarking in higher education lacks coherent

and broadly accepted definitions for key aspects and that there are no standard sets of concepts for benchmarking as they exist in business and industry.

Key words: benchmarking in higher education, European Centre for Strategic Management of Universities, ESMU, quality management

Kontaktní údaje na autora/autory

Ing. Martina Chalupová
Vysoká škola polytechnická Jihlava
Katedra ekonomických studií
Tolstého 16, 586 01 Jihlava
tel.: (+420) 567 551 411
e-mail: chalupova@vspj.cz

Logos Polytechnikos

Odborný recenzovaný časopis Vysoké školy polytechnické Jihlava, který svým obsahem reflektuje zaměření studijních programů VŠPJ. Tematicky je zaměřen do oblastí společenskovedních a technických. Jednotlivá čísla jsou úžeji vymezená.

Časopis vychází 4x ročně v nákladu 150 výtisků

Šéfredaktor: RNDr. Jana Borůvková, Ph.D.

Redakce: Ing. Eva Lajtkepová, Ph.D., Ing. Martina Kuncová, Ph.D., Ing. Bc. Ota Kovář, CSc., RNDr. Jana Borůvková, Ph.D., Ing. Bohumil Brtník, Ph.D., Mgr. Martina Benešová, PaedDr. Ladislav Jirků, PaedDr. Emanuel Hurych, Ph.D., Mgr. Milena Hradová

Editor: Ing. Lenka Lízalová, Ph.D. (komunikace s autory a recenzenty)

Korektor: Mgr. Petra Cilová

Technické zpracování: Mgr. Hana Vojáčková

Web editor: Jitka Kalabusová

Redakční rada: prof. Ing. Bohumil Minařík, CSc., doc. RNDr. Miloš Kaňka, CSc., prof. Ing. Tomáš Dostál, DrSc., prof. Ing. František Zezulka, CSc., prof. RNDr. Milan Mišovič, CSc., prof. PhDr. Ivo Jirásek, Ph.D., prof. MUDr. Aleš Roztočil, CSc., doc. Mgr. Ing. Martin Dlouhý, Dr.

Pokyny pro autory a deklarovaná forma příspěvků jsou dostupné na http://www.vspj.cz/veda_vyzkum/logos.php?id=4&id_druha_uroven=161

Zasílání příspěvků

Redakce přijímá příspěvky v českém, slovenském nebo světovém jazyce elektronicky na adrese logos@vspj.cz.

Vydání tohoto čísla je realizováno za finanční podpory nadačního příspěvku Nadace CERGE-EI

Adresa redakce:

Vysoká škola polytechnická Jihlava, Tolstého 16, 586 01 Jihlava

Distribuce: časopis je dostupný v elektronické podobě na webových stránkách školy
V omezeném množství jej lze vyžádat zdarma na adrese redakce.

RECENZENTI ČÍSLA 1/2010

(DO ELEKTRONICKÉHO VYDÁNÍ DOPLNĚNO 15. 3. 2016)

Ing. Roman Dudík, Ph.D. (Česká zemědělská univerzita v Praze)

prof. PhDr. Libuše Dušková, DrSc. (Univerzita Karlova v Praze)

doc. Ing. Jaroslav Jánský, CSc. (Mendelova Univerzita v Brně)

Ing. et. Ing. Pavel Juřica, Ph.D. (Vysoké učení technické v Brně)

doc. Ing. Václav Kupčák, CSc. (Česká zemědělská univerzita v Praze)

doc. Ing. Milan Palát, Ph.D. (Mendelova univerzita v Brně)